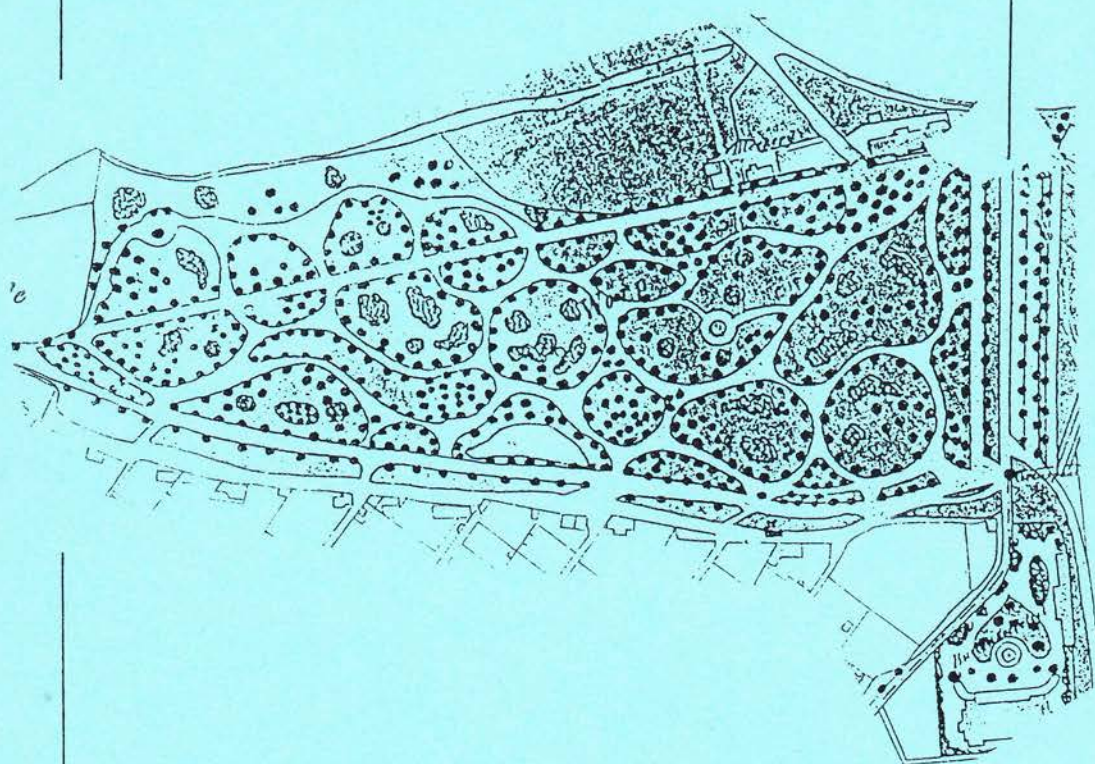

ONTWERPEN VAN DE WORP

Albers Adviezen
Annastraat 3A
3512 GP Utrecht
030-310788

Dr L.H. Albers
Ir I. Jansen
Drs N.C.M. Maes
M. Driessen

ONTWERPEN VAN DE WORP

Analyse van en visie op het historische park te Deventer

In opdracht van de Gemeente Deventer
Afdeling Groen
Afdeling Monumentenzorg

1996

Albers Adviezen
Annastraat 3A
3512 GP Utrecht
030-2310788

Dr L.H. Albers
Ir I. Jansen
Drs N.C.M. Maes
M. Driessen

INHOUD

Voorwoord	4
-----------	---

INLEIDING	5
-----------	---

1. BODEM EN VEGETATIE

1.1 Geomorfologie en bodem	7
1.2 Vegetatie en flora	7
1.3 Relatie cultuurhistorie en ecologie	8

2. GESCHIEDENIS VAN DE WORP

2.1 De naam Worp	10
2.2 Fase 1: Middeleeuwen tot 1699	11
2.3 Fase 2: Rechte lanen 1699-1815	12
2.4 Fase 3: Slingerlanen 1815-1995	13
2.5 Chronologie de Worp	16
2.6 Samenvatting historie	19
2.7 Kenmerken van het park	19
2.8 Belang van het park	20

3. BEHEERVISIE

3.1 Doelstelling	21
3.2 Knelpunten	21
3.3 Beheervisie	22
3.4 Maatregelen	24

4. DOCUMENTATIE

4.1 Kaarten	27
4.2 Afbeeldingen	28
4.3 Literatuur	30

5. BIJLAGEN

5.1 Geschiedenis van de Buitensocieteit en van het IJsselhotel (naar G.J. v. Zanten)	32
5.2 Ontwerp door A. van Leusen sr voor de Oude Moolen te Delden, 1829	34
5.3 Floralijs de Worp, met annotaties	36

Losse bijlage: Plankaart

Voorwoord

In samenwerking werd door de afdelingen Monumentenzorg en Groen de opdracht verleend historisch onderzoek te doen op de Worp en daar beheersadviezen aan te verbinden.

Een vergelijkbare samenwerking had het team van onderzoekers. Het voor U liggend rapport kwam tot stand dankzij de samenwerking van bioloog Bert Maes (Ekologisch adviesburo Maes), landschapsarchitect Ivo Jansen (Atelier Wilg) en tuinkunsthistorica Lucia Albers, geassisteerd door Marieta Driessen.

Jan Leo van de Laar van de afdeling Monumentenzorg heeft dankzij zijn initiatief en voortdurend stimulerend optreden een belangrijke bijdrage geleverd in de totstand koming van dit rapport. Daarvoor onze dank.

Lucia Albers

1. Avenue van Linden tussen het voetveer en de voormalige Sociëteit.

2. De stad vanuit de noordpunt van de Worp, april 1994 (links linde, rechts eiken).

INLEIDING

De mooiste entree tot de stad Deventer is vanaf de overkant van de IJssel. Een brede lindenlaan, vroeger Avenue genoemd, vormt de verbinding van de stad met de 'Buitensociëteit', een groot gebouw met een mooie houten daklijst en een kegel op de nok. De sociëteit ligt weliswaar niet op Deventer grondgebied, maar is van belang voor de eenheid van het park. Vanaf de sociëteit door de laan lopend ligt links het park De Worp met zijn oude bomen, rechts weilanden. Maar de blik is gericht op het uitzicht op de oude stad en de toren van Deventer aan het einde van de laan. Daar komt men aan een pleintje, van waar een voetgangerspontje de bezoeker naar de overkant brengt. Hier was al in de middeleeuwen de oversteek naar de stad. De lindenlaan is dan ook de voortzetting van een middeleeuwse weg naar Twello, evenals de Lange (linde)laan die daar dwars op staat en naar het noorden loopt. Ook het wandelpad naar de Vonderstraat in de wijk de Hoven heeft een Middeleeuwse oorsprong.

De Worp is een van de oudste openbare wandelplaatsen in Nederland. In 1699 werd het gebied met linden beplant, langs rechte lanen. In 1815, na de vernietiging van de linden door de Fransen in 1813, is het park opnieuw aangelegd, maar toen met hoofdzakelijk slingerende lanen. Het is het enige openbare stadspark in de vroege landschapsstijl dat nog bestaat. De bomen zijn groter en ouder geworden; sommige laanbomen zijn uitgevallen. Zij werden deels vervangen, maar het oorspronkelijke lanenpatroon is niet definitief gewijzigd. Het bijzondere van het park is bovendien de ligging in de uiterwaard, zodat het jaarlijks onder water staat.

Vanuit het park beleeft men het zicht op de stad. Vanuit de stad is het zicht op de weilanden langs de rivier en de hoge bomen daar achter heel aantrekkelijk. Als men echter in het Worpplantsoen gaat wandelen, blijkt dat er het een en ander moet gebeuren om ervoor te zorgen dat het park ook in de toekomst aantrekkelijk blijft. Dat de maatregelen van dien aard behoren te zijn dat de Worp zijn lange geschiedenis ook in de toekomst kan laten zien, staat als een 'boom' boven water.

Er is al veel geschreven over de geschiedenis van De Worp en de Hoven. Stadsarchivaris mr H.J. Nalis en de heer G.J. van Zanten, die in de Hoven woont, hebben elk veel archiefwerk verricht. Herhalen van hetgeen reeds geschreven staat, is minder zinvol. In het Gemeentearchief en het Museum de Waag te Deventer bevinden zich veel oude kaarten, tekeningen en oude foto's. Op grond van dit materiaal kan men een beeldverhaal opstellen. Dit historisch overzicht samen met de chronologische opsomming van de diverse gebeurtenissen onderbouwt de beheersvisie en kan de beheerders de gewenste achtergrond geven voor hun dagelijkse beslissingen.

In 1992 is door de Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein een uitvoerig rapport en beheerplan gemaakt over het Worpplantsoen en wijde omgeving "Een Worp in de toekomst". Dit plan had als doelstelling "Behoud en ontwikkeling van ecologische en landschappelijke waarden en de integratie van recreatie en natuur, waarbij de recreatieve druk naar buiten toe moet afnemen."

In dit op vele aspecten uitstekende plan, is de historische achtergrond van het gebied onderbelicht. Daardoor worden soms maatregelen voorgesteld die minder wenselijk zijn vanuit

historisch perspectief. De aantrekkelijkheid van het park wordt verhoogd, mede doordat men er geschiedenis in beleeft. Het kappen van oude bomen zoals in "Een Worp in de toekomst" wordt voorgesteld, is daarom zowel historisch als ecologisch gezien ongewenst. Bovendien is het nauwelijks nodig, omdat slechts een enkele boom er zichtbaar slecht aan toe is. Wel dienen daar waar er plaats voor is, de oude bomen met jonge te worden aangevuld. Zo zal op den duur ook steeds meer differentiatie in leeftijd ontstaan.

Behalve nader onderzoek naar de geschiedenis van het park is op verzoek van de gemeente een inventarisatie gemaakt van de aanwezige flora.

Het onderhavige rapport beoogt een verdere verfijning van de cultuurhistorische, landschapelijke en ecologische waarden. De bedoeling is dat op basis van deze studie deze waarden optimaal tot hun recht gebracht kunnen worden in onderlinge samenhang. Dat zal gewaardeerd worden door de recreanten die het park bezoeken.

3. Oude dijk met eik van 1816 (nu gekapt).

4. Meidoorn en wilgenstruweel op de achtergrond.
Het hoogwater kwam tot aan het witte zakje links.

1. BODEM EN VEGETATIE

1.1 Geomorfologie en bodem

Het park de Worp ligt buitendijks in de uiterwaarden van de IJssel. Oorspronkelijk was het deel van een groter eiland, gemaakt door een dode rivierarm. Het eiland heette Oert of Oertmersch (moeras). De Worp, deel van de Oertmersch werd in 1419 aangeduid als "gelegen mit water, mit weiden, mit torve, mit twighe, mit alre slachter nut"¹ (met nut van allerlei aard). In 1467 werden er bevers gevangen.

De bodem, bestaande uit kalkhoudende rivierklei, zavel en zand is vrij vlak, maar vertoont enig microrelief. In de richting van de rivier ligt de bodem lager. In de uiterwaarden is een geul mogelijk als relikt van een fossiele rivierbedding op te vatten. Ook liggen er poelen die wellicht een natuurlijke oorsprong hebben. Direct langs de rivier ligt een zandige oeverwalstrook. In de 2e helft van de 19e eeuw is een reeks van kribben aangebracht in de IJssel die de hoofdstroom binnen de perken houdt. Op de plaats van de Worp is de IJsselbedding tamelijk smal, waardoor opstuwing van rivierwater plaats vindt. Jaarlijks staat de Worp korter of langer onder water, de graslandstrook langs de rivier en directe oeverzone het langst. Overstromingen vinden in het voorjaar en najaar plaats en soms, zoals in 1995, ook nog in juni. De gemiddelde waterstand is in de laatste decennia verhoogd, vermoedelijk als gevolg van de algehele bovenstroomse Rijnkanalisatie. Sedert 1970 wordt het waterpeil middels de stuw bij Driel, constant gehouden. In 1931 is de Worpdijk langs de wijk de Hoven aangelegd en verbeterd in 1995. De middeleeuwse dijk maakt een grote boog om het Stadsland en de wijk de Hoven heen.

De Worp maakt deel uit van het grotere uiterwaardencomplex langs de IJssel. In het noorden sluiten de uiterwaarden van het Stadsland en Ossenwaard (Gemeente Deventer) en de Wijk (Gemeente Voorst) aan, ten zuiden de Stads- of Bolwerkswelden (Gemeente Deventer) en de uiterwaarden van Wilp (Gemeente Voorst). Behalve de aanleg van de IJsseldijk zijn er in de loop van de tijd enkele kleinschalige ophogingen aangebracht om het park enigszins in te dammen en de paden en lanen begaanbaar te maken. Deels is het microrelief gewijzigd ten behoeve van de aanleg en stijlopvatting van het park.

1.2 Vegetatie en Flora (zie ook bijlage 5.3)

De belangrijkste vegetatietypen die kunnen worden onderscheiden zijn direct gerelateerd aan de dijk, het (uiterwaard)park, het uiterwaard-grasland en de natte oeverstrook. Afwijkend zijn de bebouwingsplaatsen en de camping met erfbeplanting, heggen en gazon.

In hoofdzaak gaat het om graslandvegetaties van het Frans raaigrastype (*Arrhenatheretum*), Kamgrastype (*Cynosuretum*) en Engels raaigrastype (*Lolietum*). Het laatste soortenarme grasland is intensief als veegrasweide in gebruik. In de natte oeverzone zien we wilgenstruweel en Schietwilgenbos (*Salicetum albae*), stroken van riet en rietgras en moeras-

¹ Houck, p. 140; Nalis, Hovenschool, p. 5.

5 Wilgenstruweel. Zicht naar spoorbrug vanaf het terras van het IJsselhotel.

6. Weidegeelster (*Gagea pratensis*), april 1994.

ruigtekruiden (Valeriano-Filipenduletum). Deze natte vegetaties zijn direkt afhankelijk van de overstromingen van de rivier en de hoge grondwaterstand. De poelen hebben vanwege de waterkwaliteit een weinig bijzondere begroeiing van o.m. Grote egelskop en Kroos. Door de slechte waterkwaliteit van de IJssel is weinig te verwachten van milieu's die, al dan niet tijdelijk, in verbinding met de rivier staan. Voor bepaalde diersoorten hebben deze watermilieu's in de uiterwaarden wel grote betekenis.

De wilgenvegetatie, met bomen van zo'n 20 meter, is vermoedelijk ontstaan uit een oude (knot)wilgenrij, aangegroeid met spontaan ontkiemde wilgensoorten. Gezien de ouderdom betreft het hier vermoedelijk oorspronkelijk genenmateriaal van Bindwilg, Schietwilg, Amandelwilg en Katwilg. Datzelfde geldt voor de oude Eenstijlige meidoorns in het oostelijke deel van de Worp. Deze uitgroeide meidoorns zijn relikten van oude perceelscheidingen. De ruigtekruiden-vegetaties bestaan o.m. uit Kattestaart, Moerasandoorn, Haagwinde, Kleefkruid en de minder algemene Poelruit en Wilde bertram. Op de grens van het intensief begraasd grasland en zandige oeverstrook komen karakteristieke rivierplanten voor als Heksenmelk en de Echte kruisdistel.

De dijkvegetatie van de Worpdijk kon alleen in het vroege voorjaar onderzocht worden vanwege de dijkverbeteringsactiviteiten in het latere voorjaar. De soortenvariatie was beperkt vanwege het veelvuldig gebruik door wandelaars en als honden-uitlaatplek. Op de dijkvoet stonden soorten als Voorjaarshelmkruid, Viltig kruiskruid, Kleine bevernel, Fluitekruid, Pinksterbloem en Weidegeelster. Deze soorten zijn merendeels aan vocht gebonden. Met de dijkverbetering in 1995 is deze vegetatie goeddeels verloren gegaan.

Het park zelf heeft een tamelijk soortenrijke vegetatie (Frans raaigrastype en Kamgrastype) met een grote populatie Weidegeelster, naast Vingerhelmkruid, Pinksterbloem, Speenkruid e.d. Vooral aan de randen zijn allerlei sierplanten en stinseplanten aangeplant zoals Adderwortel, Geraniumsoorten, Knikkend nagelkruid (cultivar), Gulden boterbloem e.a. Ofschoon een aantal soorten karakteristiek zijn voor uiterwaarden, met name de Weidegeelster, is het oorspronkelijke karakter ervan onduidelijk. Verschillende soorten wekken de indruk in de laatste decennia te zijn aangeplant. De zeldzame Weidegeelster mag als een oorspronkelijke en wilde soort worden opgevat.

De parkbomen, waarvan de meeste ca 100 tot 200 jaar oud zijn, betreffen voornamelijk Zomereik, Hollandse linde, Zwarte linde, Gewone plataan, Witte paardekastanje, Beuk, Bruine beuk en Gewone esdoorn. Er staat één Zwarte noot en een Canadapopulier (variëteit Marilandica) uit de aanlegtijd. Uit de aanlegtijd dateert vermoedelijk ook een omvangrijke Kerspruim. De monumentale populier en Kerspruim vallen buiten het park en behoren tot het oude agrarische cultuurlandschap.

7. Zeer oude Kerspruin (*Prunus cerasifera*) in bloei en de Canadese populier (*Populus x canadensis* var. *Marilandica*) als enige overgebleven van de 550 soortgenoten, die in 1822 werden geplant.

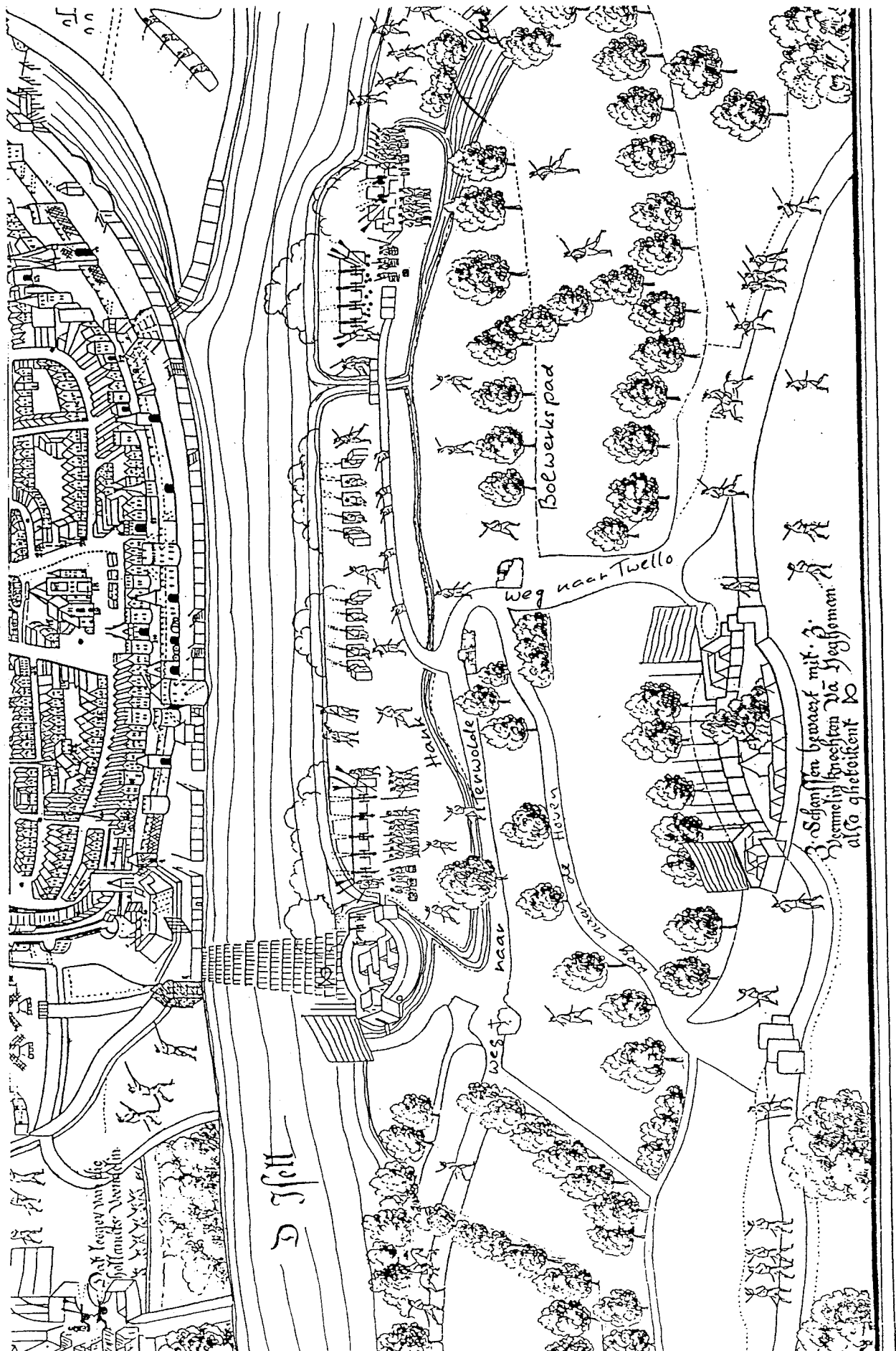

1.3 Relatie cultuurhistorie en ecologie

De huidige ecologische waarden hangen vooral samen met de cultuurhistorische karakteristieken. Een grote ecologische waarde is het gevolg van de aanwezigheid van enige tientallen oude opgaande parkbomen, deels van de aanlegtijd (ca. 1815) en deels in latere fasen geplant. Het is ook een belangrijke basis voor fauna, met name vogels, vleermuizen en ongewervelde dieren. (Deze zijn voor dit rapport niet nader onderzocht; uit het verleden zijn vleermuisinventarisaties bekend.) De graslanden zijn merendeels soortenarm vanwege het intensieve gebruik. Op plaatsen waar het beheer echter minder intensief is, is de soortenrijkdom aanzienlijk hoger vooral bij de overgangen naar de vochtige ruigtkruidenbegroeiing en de zandige oeverwal langs de IJssel. De oude wilgen en meidoorns hebben een belangrijke waarde als genenbron van autochtone houtige gewassen.

Een belangrijk ecologisch gegeven is de samenhang van dijk, uiterwaardepark met oude bomen, graslanden, riet, ruigtkruiden en wilgenstruweel (zie afbeelding nr 37). Onmisbaar is de relatie met de aangrenzende uiterwaarden in noordelijke en zuidelijke richting die een smalle, maar belangrijke ecologische verbindingszone vormen.

8. Beleg van Deventer in 1578 (detail van afb. 9), Museum De Waag Deventer. De rivierarm (hank) en vier nog bestaande wegen zijn herkenbaar.

2. GESCHIEDENIS VAN DE WORP

2.1 De naam Worp

Het gebied van de Worp had in de Middeleeuwen een functie voor de vissers. Een post in de stedelijke jaarrekening van 1357 vermeldt:

"Item Lamberto Marcquardo et Ebelino querentibus super aquas civitatis dictas Worpe pro piscatoribus ad piscandum. VI f VIIIId."²

"Eveneens aan Lambert Marcquard en Ebelin (Clocken, beide schepenen³) die inspectie hielden over de wateren van de gemeenschap die de Worpe worden genoemd, de wateren - voor de vissers om te vissen, 6 ponden en 8 tinden."⁴

Volgens Van Zanten (zie lit. 1) laten latere jaarrekeningen er geen twijfel over bestaan, dat met het woord 'worp' dat stuk grond werd bedoeld waar visserswerkzaamheden werden verricht, zoals het drogen van netten, nadat zij in de traan waren gekookt. Dit grondgebied heeft gelegen recht tegenover de stad, tussen de Duimpoort en de Melkerstraat en was gelegen op wat men in de 14e en 15e eeuw de 'Insula uppen oerde' of 'Oertmersche' noemde.

Nadat in 1815 het plantsoen de Worp opnieuw werd aangelegd kreeg dit de naam van 'Nieuwe Worp' en kreeg de oorspronkelijke Worp de naam 'Oude Worp'. In de daarop volgende jaren verdween het woordje 'nieuwe' en ook het begrip 'oude Worp' en werd sinds 30 september 1889 de 'Worp' de officiële naam voor het huidige plantsoen.⁵

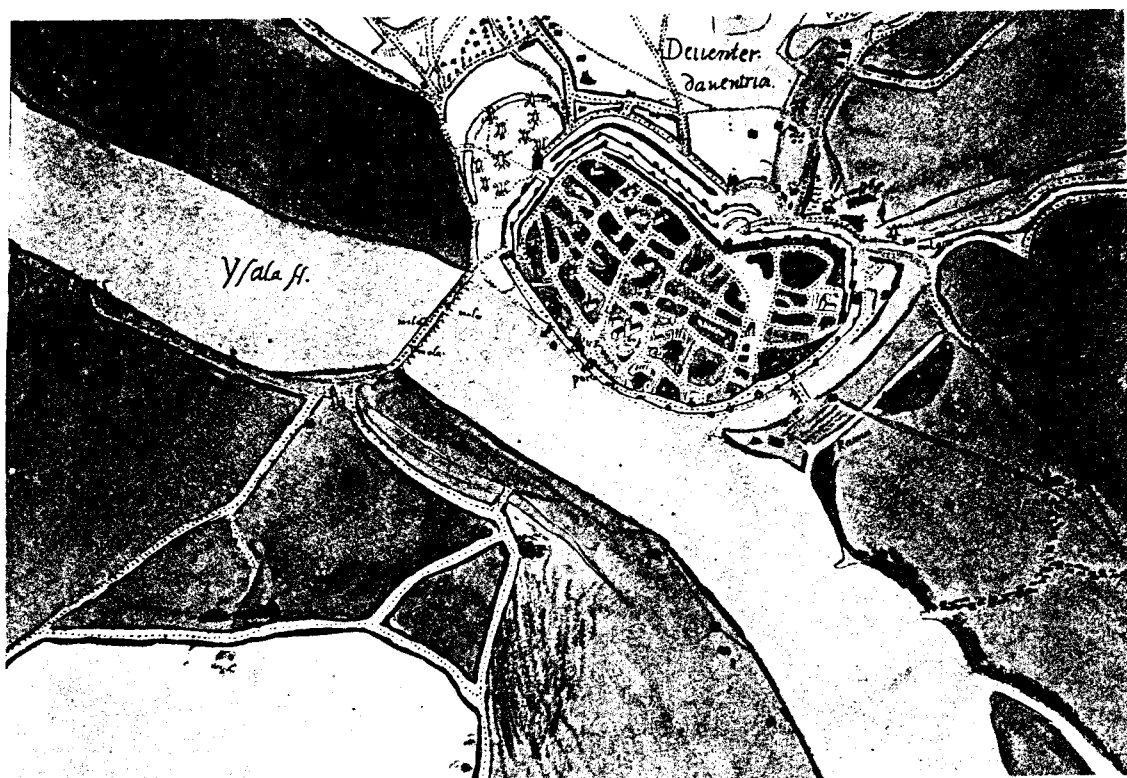
² Nalis, Hovenschool, p. 4.

³ Dank aan Mr. H.J. Nalis, archivaris Gemeente Deventer

⁴ Voor de vertaling dank aan T. van Burink

⁵ De weg tussen het plantsoen en de woonwijk de Hoven heet ook Worp.

9. Beleg van Deventer in 1578, olieverf op doek, Museum De Waag Deventer.

10. Kopie van de kaart van Jacob van Deventer van ca 1558, Gemeentearchief Deventer.
De hank en drie wegen zijn zichtbaar, plus paden door de uiterwaard.

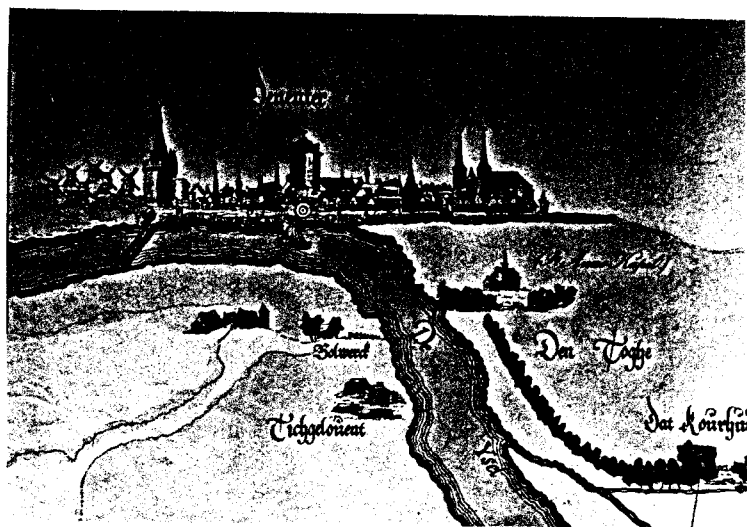
2.2 Fase 1: Middeleeuwen tot 1699

In de 16de eeuw lag de brug naar Deventer ongeveer aan het einde van het huidige park de Worp, ten zuiden van de spoorbrug. Drie molens stonden op de brug, 'mula' op de **kaart** door Jacob van Deventer, ca 1568 (afb.10). Dit waren zogeheten riviermolens, die onder het brugdek waren geïnstalleerd. Deze brug werd tijdens de belegering van Deventer in 1578 verwoest, zoals te zien is op een **schilderij** (afb.8,9). Daarop zijn bomenrijen zichtbaar langs de wegen en de perceelscheidingen. Kaart en schilderij bevestigen elkaar in de ligging van de drie hoofdwegen en een weg naar het bolwerk. De vier wegen zijn ook nu nog aanwezig. Het schilderij vertoont een watergeul naast de rivier, een hank geheten. Ook deze bestaat grotendeels nog. Tevens lijken de bebouwingsplekken aan weerszijden van de hoofdweg overeen te komen met de plaats van het IJsselhotel (oorspronkelijk een herberg) en de huizen aan het begin van de Bolwerksweg. Alleen van het bolwerk is bovengronds niets meer zichtbaar.

Een tweede **kaart** met tekeningen in perspectief van 1567 (afb.11)⁴ is weinig gedetailleerd, maar bevestigt het beeld van huisjes aan weerszijden van de weg en een 'Bolwerck' dat als zodanig staat aangegeven.

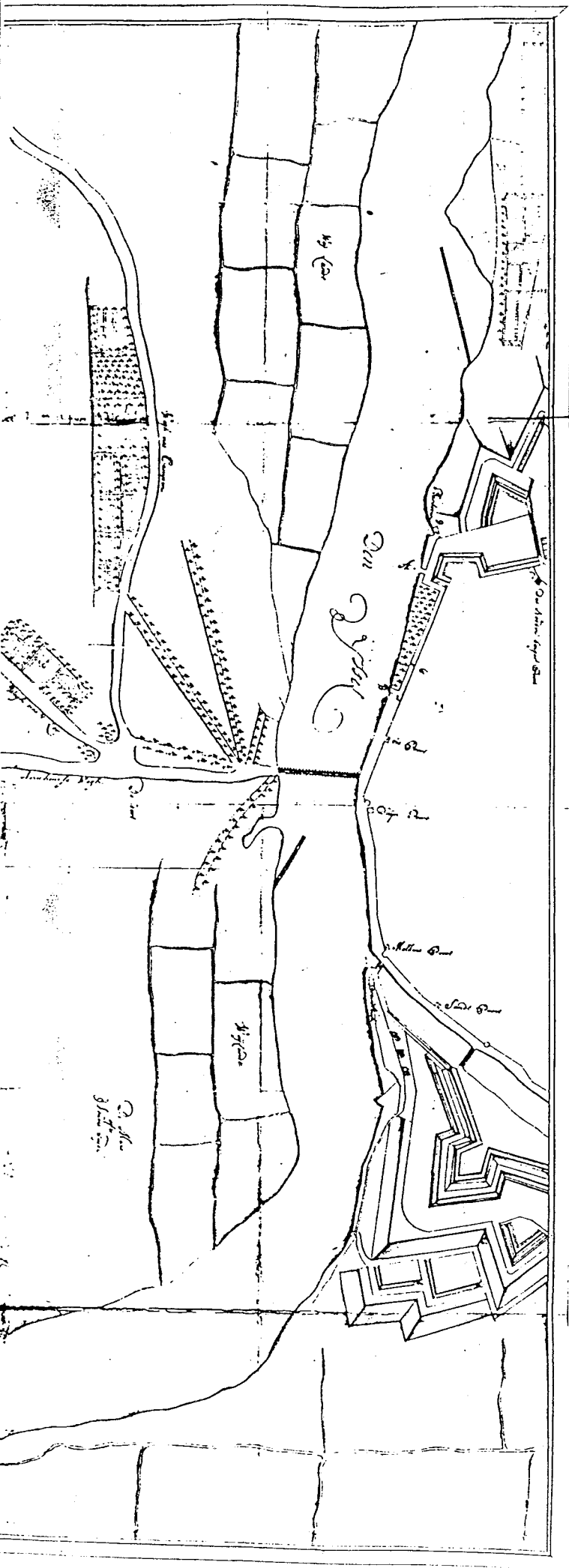
Wat halverwege de 16de eeuw bestond, zal in de Middeleeuwen ook al wel bestaan hebben. Vandaar dat wij ervan uitgaan dat de hoofdwegen door de Worp en de Hoven uit de middeleeuwen dateren. Het gebied zelf was, zoals gezegd, van belang voor de visserij.

Omdat Prins Maurits, na herovering van de stad op de Spanjaarden, de stad wilde versterken, moesten bolwerken gebouwd worden, ook op een aantal plaatsen waar burgers hun tuinen hadden. In 1631 werd daartoe besloten. Ter compensatie werden hen hoven aangeboden aan de overkant van de rivier, achter de Worp. In de 17de en 18de eeuw werden de Hoven, in samenhang met het openbare wandelgebied op de Worp, een lustoord voor de stedelingen.

11. detail, zie noot 4.

⁴ 1567 kaart door Johan van Dottenchem (afbeelding 11.), Museum De Waag Deventer; 1838 litho naar deze kaart, De Waag en Gemeentearchief Deventer, zie Nalis 1993, p. 24-26.

12. Kaart van de IJssel bij Deventer van 1727, Alg. Rijksarchief Den Haag. Hierop vijf lanen van de aanleg die in 1699 is ontworpen door de stadsarchitect.

13. Langelaan (Linde), 1995

2.3 Fase 2: Rechte lanen 1699-1815

In 1699 werd 15 Carolusgulden betaald "voor het opmaken, aftekenen en(de) uitbaken van die nieuw te makene plantage op den Worp".⁵

Toen in 1699 wandelingen met linden werden beplant, heeft men dit plantsoen bewust vrij open gehouden, omdat het in het stroomgebied van de IJssel lag.

Een **kaart uit 1727** (afb.12) laat een vijftal lanen zien: de beplante Bolwerksweg, een korte waarvan mogelijk een restant bestaat⁶, de Lange Laan, de schuine laan naar de Vonderstraat en één die ligt naast de weg naar Twello en vermoedelijk onzichtbaar is opgenomen in het park.

Bossen bij steden werden waarschijnlijk in de middeleeuwen al aangetroffen bij Haarlem, 's-Gravenhage, Alkmaar, Heilo en Breda. Deze zijn in de Spaanse tijd gekapt, maar in de 17de en 18de eeuw met lanen herplant. De Worp was in de middeleeuwen zeker geen bos. Maar de aanleg van het Worp plantsoen omstreeks 1700 als openbare wandelplaats was niet een uitzondering. Bijzonder was echter dat de laanbomen (linden) werden geplant op grond die vrijwel jaarlijks tijdelijk onder water liep.

Een grote **kaart van 1799** (afb.14) laat zien dat men niet alleen lanen vanaf de brug in een ster had aangeplant, maar ook lanen daartussen en een sterrebos. Ook is een poeltje te zien met een smalle waterloop en een bruggetje. Aan weerszijden van de hoofdlaan staan huisjes getekend. Markeren zij het begin van het Deventer grondgebied en waren het tolhuisjes? Het huis van de blekerij bestaat nog steeds. (De huisjes zijn op de foto niet te zien want de kaart is erg verkleurd.) Ten westen van de als laan beplante Bolwerksweg ligt nog steeds een weiland. Zowel op de kaart van 1799 als op het schilderij van kort na 1578 staat een rij bomen aan de westkant van dit weiland. Nu zou dat zijn langs de weg die van de Wilhelminabrug komt.

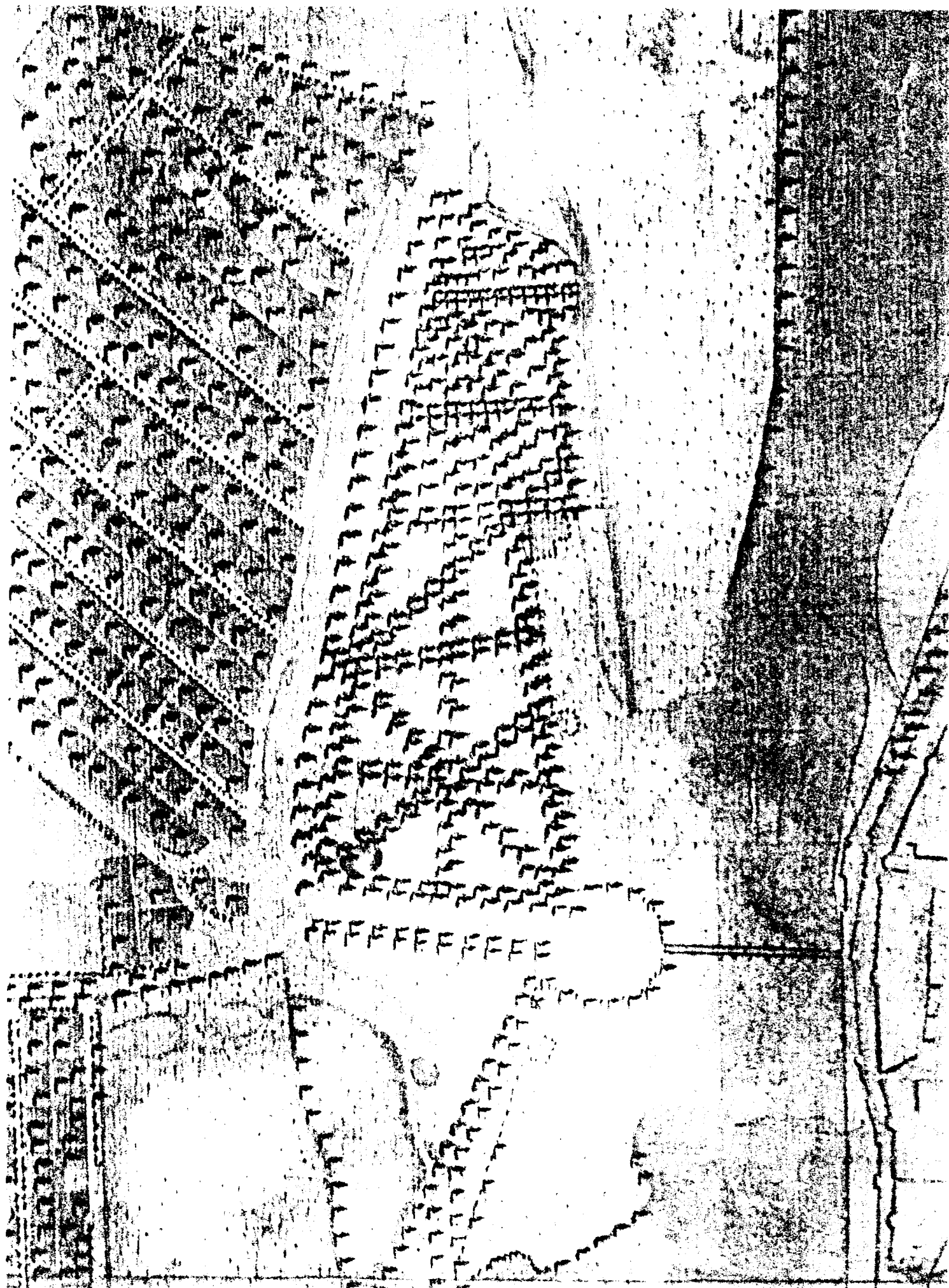
In 1813 werden de bomen van de Worp door de Fransen gekapt en alle huizen en huisjes in de hoven in brand gestoken. "Dinsdag den 23 (november) begon men aan het omhousen van den Worp, eene schoone Wandelplaats van zware Linden, aan de overzijde van den IJssel, digt voor de Stad, over de Lange Brug". "Duizend statige lindebomen, welke meer dan een eeuw oud waren" lagen in het rond.⁷

⁵ Nalis 1989, p. 82.

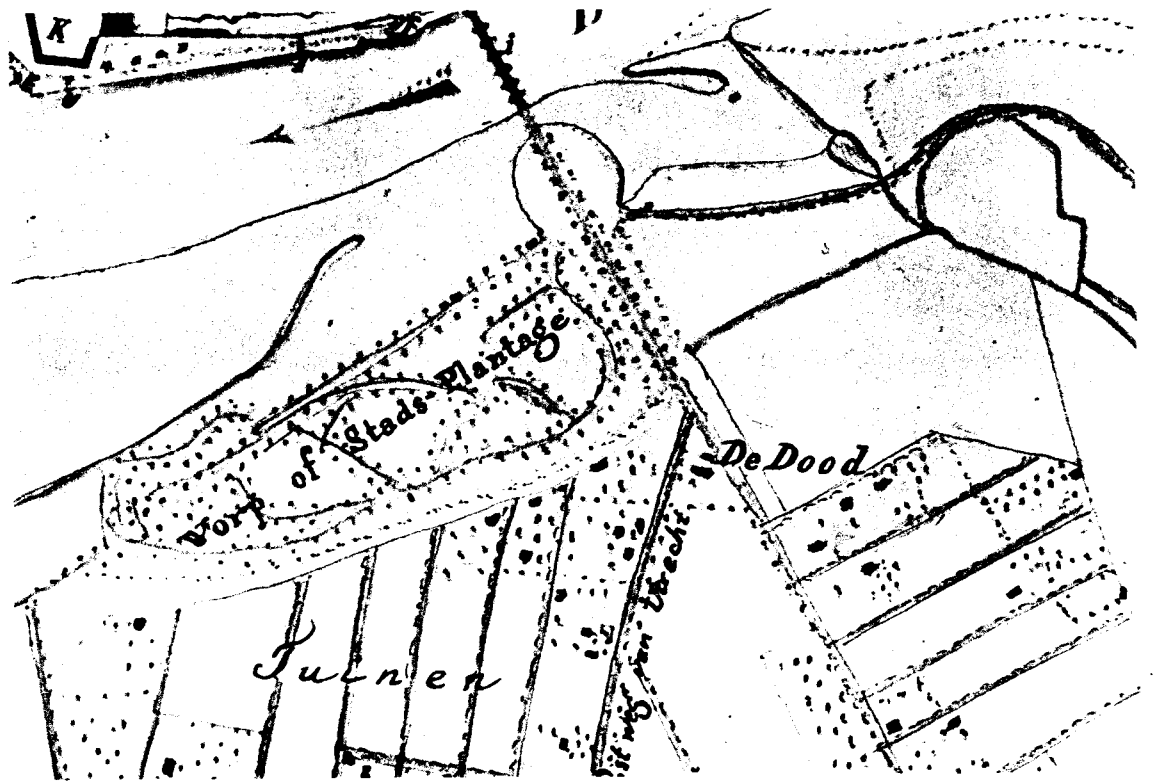
⁶ het pad langs het huidige weilandje (afb.5) of het pad bij de Kerspruim (afb.7) zijn mogelijke restanten van die korte laan.

⁷ Nalis 1989, p. 83-84.

14. Kaart van Deventer, 1799 door P. van Woestenbergh (detail), Gemeentearchief Deventer.

16. Vesting Deventer door C.R.Th. Krayenhoff in 1820 (detail), Alg. Rijksarchief Den Haag.

DEVENTER.

GEZIGT OP DE STAD, VAN DE WORP GEZIEN.

17. "Gezicht op de Stad, van de Worp gezien", litho door P.W. v. d. Weijer naar tekening door J.H. Heijmans, Museum De Waag Deventer.

2.4 Fase 3: Slingerlanen 1815 - nu

Na herhaalde verzoeken aan de Koning werd in 1815 toestemming verleend - ondanks het feit dat Deventer in 1814 'vestingstad' was geworden en ondanks een aanvankelijke verbod van Waterstaat - om op risico van verplichte afbraak, weer hoven en wandelingen te maken.

In 1815 maakte Albertus van Leusen sr (1781-1843)⁸ een plan voor de Worp. Afkomstig uit Dalfsen, was hij een oud plaatsgenoot van notaris en advocaat H.G. Kronenberg, die aan de rand van het park woonde en mogelijk de opdrachtverlening beïnvloedde. Bovendien had de broer van Kronenberg zitting in de Raad.

In plaats van heraanleg van de lindelanen maakte Van Leusen een voor die tijd modern plan, gebaseerd op de landschapstijl met slingerende lanen. De zoon van de notaris herinnerde zich: "De Worp werd toen tegen den zin van het grootste gedeelte der burgers niet een sterrenbosch van enkel lindeboomen, maar bepoot met allerhande vreemde boomen en bloemen". "Slingerbetus" werd de bijnaam van deze architect.

In 1816 werd het werk uitgevoerd. Daarbij bleef een sloot langs de westkant van het park en twee kolkjes bewaard (in 1859 werden ze gedempt). Er is geen ontwerp-tekening noch lijst van beplanting bewaard gebleven. Wel bestaat een ontwerp-tekening van zijn hand en aanwijzingen voor beplanting daarbij van een niet meer bestaand park, Oldemeule. Daarvan was in 1829 "den aanlegger A. van Leusen". Dat het hier de vader en niet de zoon A. van Leusen is, wordt duidelijk uit de betaling van de rekening. (Voor plan en plantlijst van Oude Moolen bij Delden zie afb.52).

Zware ijsgang maakte in 1820 veel van de jonge beplanting kapot. In 1821 werd het park opnieuw ingeplant, danwel aangevuld. Een **kaart van 1820** (afb.16) laat zien dat inderdaad een park met slingerpaden is aangelegd. In de aanbesteding van het onderhoud in 1824 is sprake van "wandelingen en schoffelpaden"⁹. Veel of alle paden waren dus van zand.

In 1821 werden 150 bomen geplant "ter bescherming" van het plantsoen. In 1822 werd door het Departement van Oorlog nog eens vergunning verleend voor het planten van 550 populieren, onder voorwaarde dat de bomen in geval van oorlog door de stad zouden worden opgeruimd.

In 1853 werd een open achtkantige **koepel** (afb.25), toen gebruikt als muziektent, geplaatst op een kunstmatig aangebrachte aarden verhoging, zo laag dat de term heuveltje al veel meer suggereert. De koepel vormde het centrum van het park, getuige de foto's die ervan gemaakt werden. In het park stond nóg een **achtkantig houten gebouwtje**, aanvankelijk in de vorm van een Chinees paviljoentje, later vereenvoudigd zonder overstekend dak. De **kiosk** heette 'Hygieia', wat gezondheid betekent. Er werden snoepwaren en melk verkocht.

In die tijd werden ook struiken- en bloemperken aangelegd. De bloemen stonden in verhoogde ronde bedden, zodat zij boven het gras uitstaken (afb.25). Struiken waren laag en het waren er heel weinig, ongetwijfeld vanwege de beperkende voorwaarden van Rijkswaterstaat.

Toen werden ook bomen gekapt na een groei van 30 jaar om aan de overblijvende meer ruimte

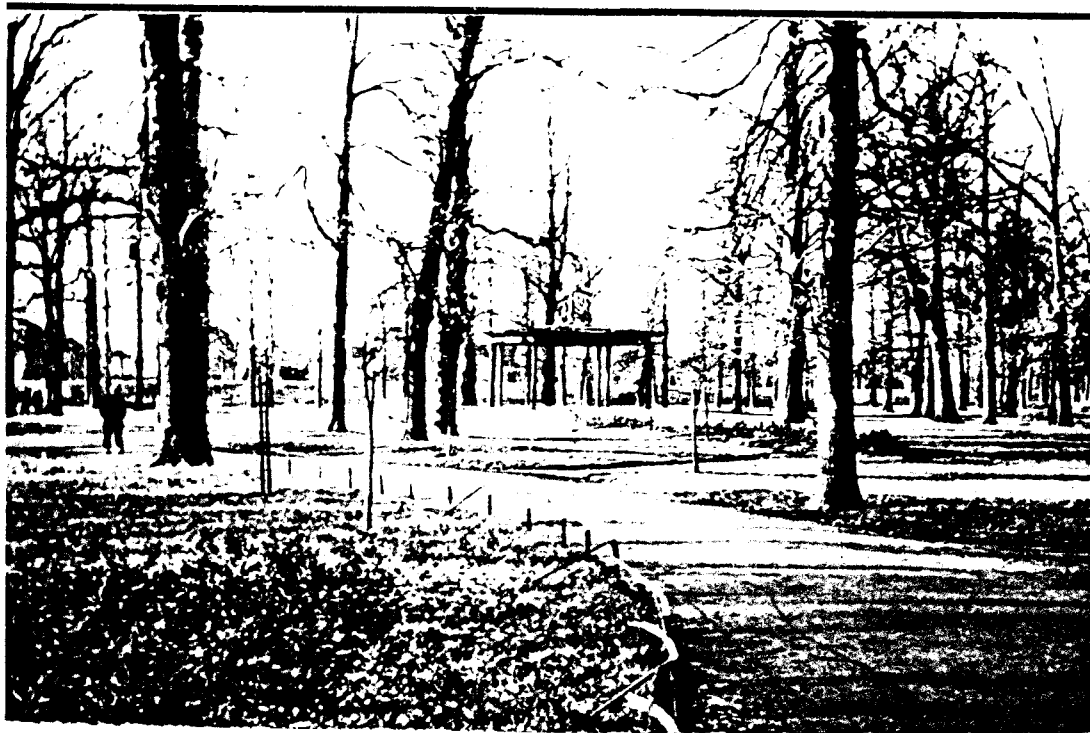
⁸ Voor van Leusen, zie Nalis in 'Cascade'.

⁹ Van Zanten, Verzamelde notulen uit de franse tijd, 23-4-1824 Archief no 2354-4.

18. Oude prentbriefkaart van de Worp met kiosk en koepel, Gemeentearchief Deventer.

De Worp — Deventer.

19. Oude prentbriefkaart met bloemperken in de Worp en beschermende hekjes, Gemeentearchief Deventer.

te gunnen. Gezien de dikte van de linden in de beide rechte lanen, is het waarschijnlijk dat deze toen geplant zijn. Het is goed mogelijk dat in 1822 populieren langs deze rechte paden waren geplant, welke werden vervangen door linden, toen omstreeks het midden van de vorige eeuw het park steeds meer status kreeg.

In 1855 had namelijk de Deventer Societeit de Hereeniging de herberg aan het einde van de hoofdlaan, gekocht en stichtte er de Buitensociëteit. Deze kreeg zijn eigen muziektent.

Omstreeks 1860 werd de hoofdlaan vanaf de schipbrug 'de drukste avenue van Deventer' genoemd. Deze laan had in 1900 vijf rijen linden, drie aan de zuidkant (langs het weiland), twee langs de noord-, of parkzijde.

1864 uitgraven van het vijvertje tegenover de Bloemstraat, dat op de kaart van 1900 wordt aangetroffen. Dit vijvertje bestaat inmiddels ook niet meer.

In 1865 aanleg van een nieuwe 'veerweg' of schipbrug. Daarbij werd een vernieuwd etablissement gebouwd "Het Wapen van Deventer". De voorgaande herberg 'De Lange Brug' is te zien op een tekening die ook de bomen langs de Langelaan vertoont en de IJssel.

In 1888 werd de Buitensocieteit geheel vernieuwd (afb.43,49). Het imposante gebouw bepaalt ook thans het einde van de Avenue.

De kaart die het plantsoen het meest in detail laat zien is gemaakt in 1900 of kort daarvoor en bevindt zich in het Gemeentearchief van Deventer (afb. 20).

De paden in het park sloten min of meer aan op de 7 lanen door de wijk 'de Hoven'.

Op de kaart is een vijvertje te zien, tussen Vonderstraat en Bloemstraat in. Dit had men in 1864 gegraven ten behoeve van de brandweer. Daar is niets meer van terug te vinden. Tot de dijkvernieuwing in 1995 was van de andere poel tussen de Hovenierstraat en Kortestraat, die in 1859 was gedempt, bij hoog water de plek gemakkelijk herkenbaar.

Dat er altijd veel bloemen in de Worp stonden blijkt uit het Verslag van B&W over 1932: "Op de Worp werden nog weer eenige nieuwe bloem- en rozenperken aangelegd op plaatsen, waar de boombeplanting dit toeliet." Voor de beplanting van de Worp werd aan de Langestraat (die ligt in de Hoven) een nieuwe bloemkwekerij ingericht, omdat de voorgaande aan de Singel wegens uitbreiding van alle Deventer plantsoenen te klein was geworden. In de crisisjaren werden de parken uitgebreid en dijken aangelegd. In 1929 had weer een overstroming plaats gevonden, die kennelijk minstens zo erg was als de voorafgaande (o.a. 1920, 1926). Ook de verhoogde huizen in de Hoven liepen onder. Vandaar dat men besloot tot de aanleg van een 'waterkerende kade'. De aanleg vond plaats in 1932. Tot het begin van de jaren vijftig was het park populair. Het werd zorgvuldig onderhouden, met kort gras en bloemperken. Dat onderhoud bleef zo tot in de jaren zestig.

In 1961 is een seizoencamping ingericht voor tenten en caravans in een deel van de Worp. Rondom de camping zijn struiken geplant, waardoor dit deel van het park werd afgescheiden en doorzichten van en naar de stad werden verminderd.

In 1991 is een "Ontwikkelingsschets Recreatieknooppunt Linker IJsseloever" getekend door de toenmalige Dienst Stadsontwikkeling voor de Worp en weilanden tussen Wilhelminabrug en Spoorbrug. Het plan behelsde een groot aantal zaken die in 1994 wat verder zijn uitgewerkt in het "Project Linker IJsseloever. Onder andere is een passantenhaven getekend aan de noordkant van het pad naar het pontje, de camping is uitgebreid met trekkershutten en een muziektent staat geprojecteerd in het park (op een andere plek dan de historische muziekkoe-

21. DE WORP

IN DE NEGENTIENDE EEUW, Fase 3

Fase 1 en 2

 water reeds aanwezig in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw

 water reeds aanwezig in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw, recentelijk verdwenen

 pad of weg reeds aanwezig in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw

Fase 3

 pad aangelegd in 1816, nog aanwezig

 pad aangelegd in 1816, nu verdwenen

 laanbeplanting behorende bij de aanleg van 1816-1822

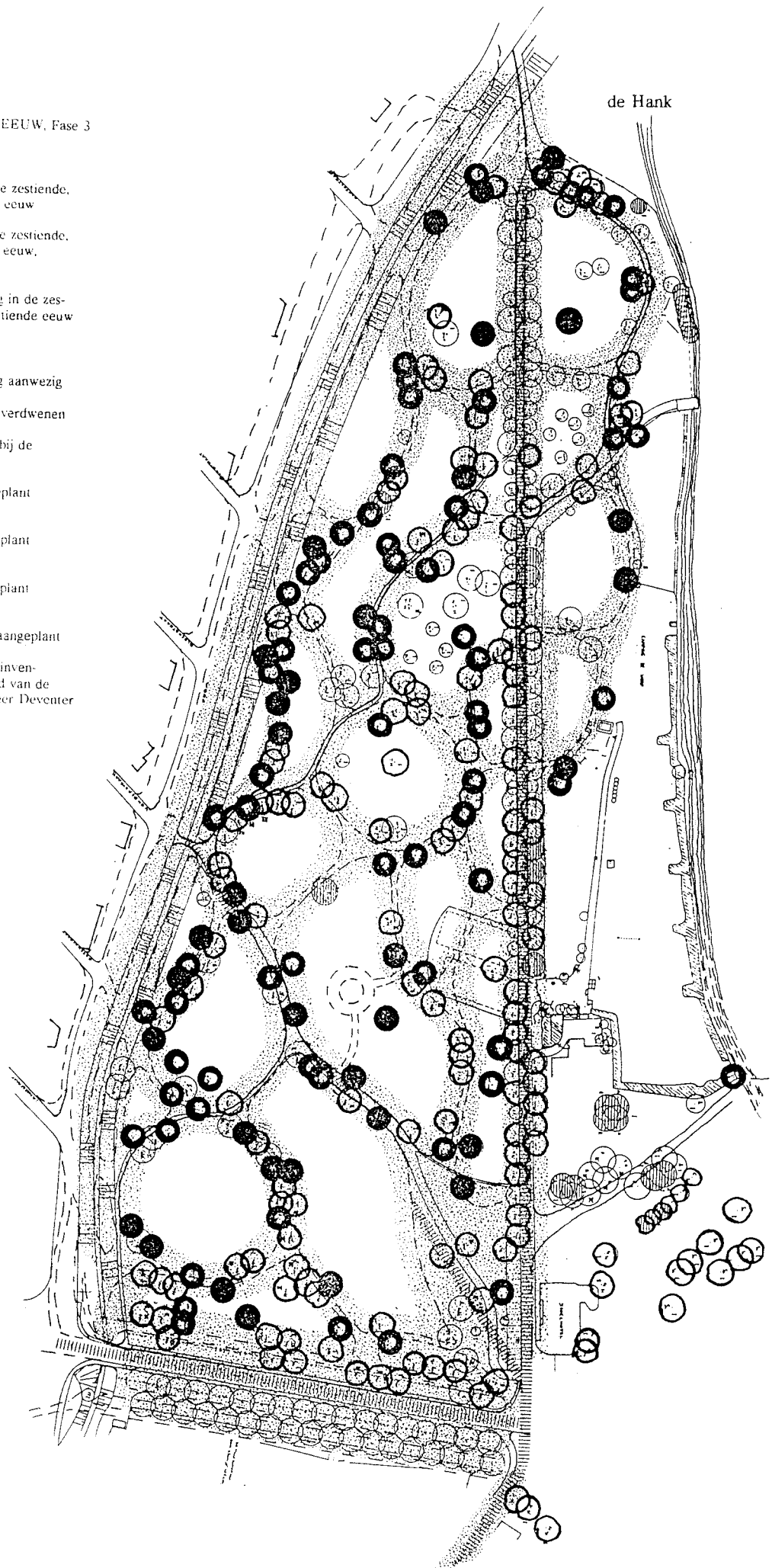
 boom, waarschijnlijk aangeplant omstreeks 1816

 boom, waarschijnlijk aangeplant omstreeks 1822

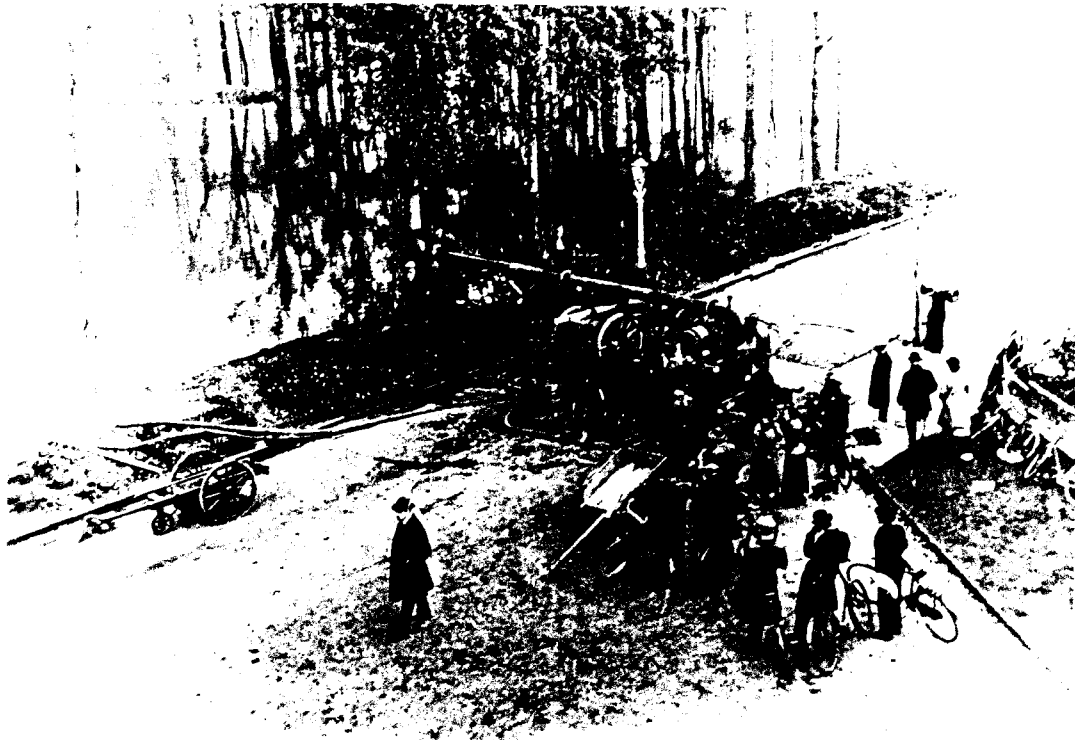
 boom, waarschijnlijk aangeplant omstreeks 1855

 boom, waarschijnlijk later aangeplant

 huidige situatie volgens de inventarisatiekaart bomenbestand van de Dienst Milieu en Stadsbeheer Deventer

22. Waterkerende kade, 1926?

23. Woning (18de eeuws?) en bedrijfsgebouw van de blekerij.

pel op het nog aanwezige heuveltje). Een meidoornhaag en een rij knotwilgen zijn getekend in de weilanden langs de IJssel. De plannen voor natuurontwikkeling in de Ossenwaard, ten noorden van de Spoorbrug, worden inmiddels uitgevoerd door de Stichting IJssellandschap.

Tijdens de overstromingen van de grote rivieren in 1994 en in 1995 heeft de dijk de watermassa tegen kunnen houden. Maar in 1995 is de dijk volgens richtlijnen van de Commissie Boertien versterkt. Daartoe moesten drie oude eiken verdwijnen, een hele verbetering vergeleken bij de 13 bomen die aanvankelijk voor kap door het Waterschap Oost-Veluwe waren aangewezen. (We hebben één eik kunnen tellen en kwamen tot 185 ringen, het jaar 1810. De boom was zes jaar oud bij aanplant in 1816.

Geschiedenis dijk

De dijk, 'waterkeerende kade' geheten in het Verslag van B en W, werd in 1931 aangelegd. Daarna werden veel huizen in de Hoven gebouwd. Voordat de dijk er lag, liepen zeven paden vanuit het park door in de wijk de Hoven. De dijk werd door drie stenen 'coupures' onderbroken, openingen met keermuren aan weerszijden, met sleuven waarin bij hoog water schotten gezet konden worden. Alleen de breedste en belangrijkste is over, ter hoogte van de Avenue. De andere coupures waren ter hoogte van de Vonderstraat, de oudste weg door de Hoven en aan het einde van de Langelaan. Deze tweede coupures zijn met de dijkverzwaring van 1995 gedicht.

Bebouwing, bedrijven

Het park kent vier opvallende gebouwen:

- de vroegere Herberg de Dood, tegenwoordig Sociëteit en Bowlingcentrum De Worp, gebouwd in 1880 aan het einde van de hoofdlaan;
 - Het wapen van Deventer het zgn. IJsselhotel, nu Japans-Chinees restaurant.
- (zie de bijlage voor de geschiedenis en afbeeldingen van beide gebouwen)

Tot de geschiedenis van het park behoort ook het feit dat in de 18de en 19de eeuw een wasserij-blekerij in de Worp stond. De wasboot (zie afb.46) lag in de rivier. Op de uiterwaard werd het goed gebleekt, waar nu de camping is.

- woning van de voormalige blekerij, vermoedelijk 18de eeuw
- fabriekshal (voormalige wasserij), nu gebruikt door het tegelbedrijf.

Een lijnbaan bevond zich aan de zuidkant van de Avenue (afb.44).

- Het witte 19de eeuwse huisje en
- de blauwe schuur langs de Bolwerksweg (nu timmerwerkplaats) zijn karakteristiek en waren misschien de bedrijfsgebouwen bij de lijnbaan.

2.5 Chronologie de Worp

Fase 1

- 1357 Eerste vermelding van de naam "Worp".
- 1483 Aanleg vaste brug aan de n-w kant van de stad, noordkant Worp.
- 1568 ca. ~~kaart~~ *kaart Jacob van Deventer*.
- 1578 Belegering van Deventer (afb.8,9), vernieling derde brug.
- ca 1600 Aanleg schipbrug, ter hoogte van het stadscentrum en midden van de Worp.
- 1631 Besluit tot het uitgeven van Hoven.

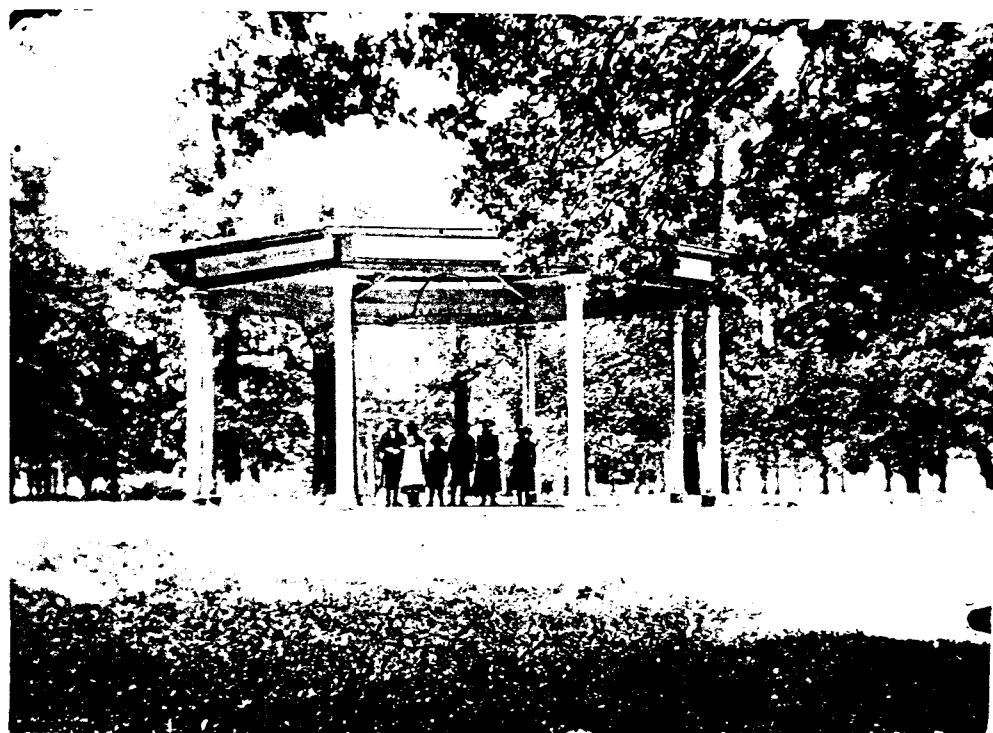
Fase 2

- 1699 Vermelding van de nieuw te maken plantage op de Worp, door Justus Vermaers, stadsarchitect van Deventer getekend en gemeten (Nalis, Stadsparken).
- 1727 Kaart met lanen in stervorm.
- 1799 Kaart met deze lanen en sterrebos.
- 1806 In de Franse tijd was men begonnen met het in kaart brengen van rivieren en hun winterbeddingen; door het Rijk werd een wet uitgevaardigd volgens welke gebieden gelegen tussen de rivierdijken zoveel mogelijk moesten worden vrijgemaakt. Omdat dit voor Deventer ingrijpende gevolgen had, probeerde de gemeente op alle mogelijke manieren te voorkomen dat bebouwing op de Worp en op de Hoven moest worden afgebroken (Franse tijd 1).
- 1807 Er vond een grenswisseling plaats tussen de provincie Gelderland en Overijssel, waarbij de Worp in Gelderland kwam te liggen (Franse tijd 1).
- 1808 Na protesten werd de Worp weer teruggegeven aan Overijssel en behoorde daardoor weer tot Deventer (Franse tijd 1).
- 1813 Na Napoleons nederlaag bij Leipzig, begon het Franse leger zich terug te trekken. Deventer hielden zij echter lange tijd bezet. Om een vrij schootsveld te creëren werden alle molens, tuinhuisjes, en andere bouwsels rondom de vesting afgebroken, en ook de duizend statige lindebomen welke meer dan een eeuw oud waren, alsmede de linden van de wandeling aan de stadzijde van de IJssel 'de Lindekes' werden gekapt (Nalis, Stadsparken).
- 1814 In een brief aan de gemeente Doornik staat dat alle bomen van de Worpstuin zijn weggehouden en dat de rivier met 17 à 18 voet kan doorstromen (notulen Franse tijd).

Fase 3

- 1815 Het gemeentebestuur van Deventer besluit tot heraanleg van het park de 'Wurp'. Albertus van Leusen maakte voor f30, een plan in de Engelse landschapstijl. Bestaan- de kolkjes en lanen werden in het ontwerp ingepast. Van het ontwerp zijn geen tekeningen bewaard gebleven, wel kwitanties van de betalingen aan Van Leusen. Vanwege de vele slingerpaden in het ontwerp kreeg hij de bijnaam Slinger-Bertus (Nalis, Cascade).

24. Prentbriefkaart Gemeentearchief Deventer.

25. Muziekkoezel ca 1875, Gemeentearchief Deventer.

- 1815 Er werd een verordening opgesteld van straffen die werden opgelegd als iemand het plantsoen van de Worp beschadigde (Van Zanten, 5).
- 1816 Archiefnr. 2348/21 aanbesteding van de aanleg van slingerpaden en het ompitten van zoden van het eerste gedeelte van de Worp.
- 1817 Archiefnr. 2348/33 aanbesteding van het maken en plaatsen van het glendwerk langs de Oude Worp, de Nieuwe Worp en om de Bleek langs de grote weg voor de Schipbrug.
- 1817 Archiefnr. 2348/36 aanbesteding voor het maken en plaatsen van zitbanken op de Worp.
- 1818 Besluit tot aanplant van 150 populieren ter bescherming van het plantsoen (notulen Franse tijd).
- 1820 Hoog water en zware ijsgang zorgen ervoor dat men tot nieuwe aanplant moet overgaan. Een ooggetuige zegt: "De Worp werd tegen de zin van het grootste gedeelte der burgers niet een sterrebos van enkel lindebomen, maar bepoot met allerhande vreemde boomen en bloemen (Nalis, Stadsparken).
- 1820 De gemeenteraad van Deventer besluit tot het opnieuw aanplanten van de Worp met inlands plantsoen, waarbij men gebruik moet maken van nog aanwezige bomen die onbeschadigd zijn gebleven, verder tot herstel van de laan langs de steenweg en van de laan naar de Bolwerkswede.
- 1822 Vergunning voor het poten van 550 populieren met de afspraak dat deze in geval van oorlog door de stad Deventer zullen worden opgeruimd. Verhogen van de straatweg tussen de IJsselbrug en de Geldersedijk (Nalis,)
- 1823 Er was ooit in het Gemeentearchief van Deventer een kaart, waarop zowel het nog bestaande plantsoen als ook het nu bebouwde gedeelte van de hoven stond opgetekend. Deze kaart was gemaakt twee jaar nadat het plantsoen opnieuw was ingeplant (G.A. Deventer)
- 1829 Extreem hoge waterstand en ijsgang vernielt alle beplanting behalve de peppels. (Nalis, Stadsparken)
- 1847 Vergunning tot het bepoten van een gedeelte van de Worp met kreupelhout. (Nalis,)
- 1852 De gemeente Deventer besluit een muziektent te plaatsen in het plantsoen. Rijkswaterstaat maakt bezwaar verwijzend naar de wet van 1806 (G.A. Deventer)
- 1852 Toch werd door de minister aan de gemeente Deventer vergunning verleend voor het plaatsen van een muziektent op een aarden heuvel in het midden van de Worp (Nalis,). Deze vergunning werd verleend onder voorwaarde dat indien er later op één of andere wijze hinder van werd ondervonden hij op kosten van de gemeente moest worden opgeruimd (G.A. Deventer).
- 1853 Bouw muziektent.
- 1855 De Hereeniging sticht een Buitensociëteit, na aankoop van de herberg De Dood aan het einde van de hoofdlaan / weg naar Twello / Avenue.
- ca 1855 Vermoedelijk het kappen van 35 jaar oude populieren en beplanten van de beide rechte lindelannen. Ook in de slingerpaden werden toen vermoedelijk bomen bijgeplant.
- 1858 Op de Worp zijn twee oude bruggetjes vervangen door dammen met duikers. (H.J. Nalis)
- 1860 De sloot tussen de Worp en de Bleek is gedempt, een gedeelte van de Bleek is bij de

26. Linde-avenue tussen schipbrug en Buitensociëteit.
Gekleurde prentbriefkaart Gemeentearchief Deventer.

Deventer.

Deventer.

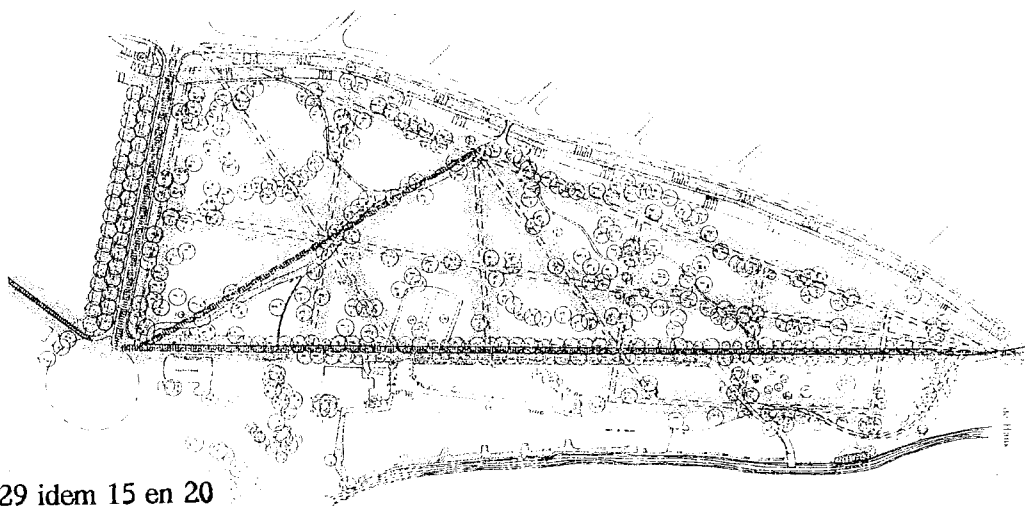
Deventer.

Deventer.

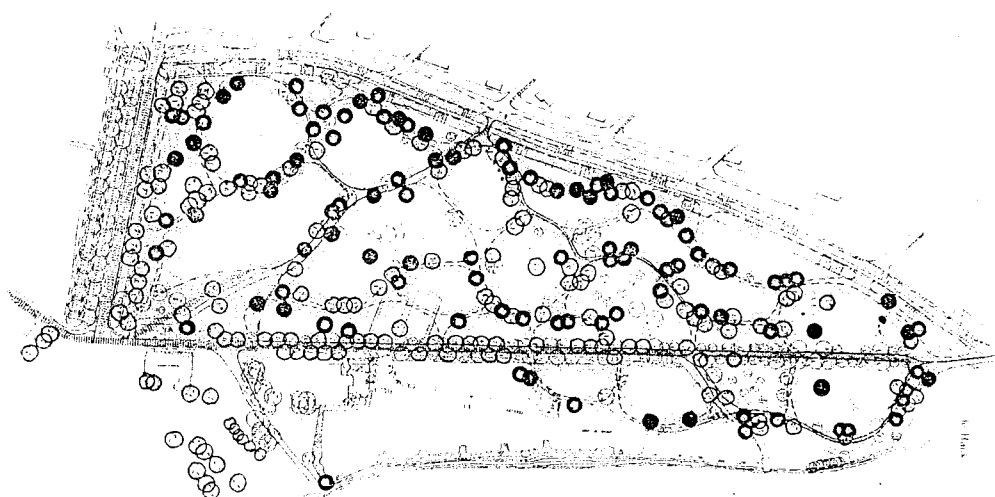
27. Bij de herberg Het Wapen van Deventer werden koeien gebrandmerkt.

- wandeling getrokken, dit heeft het aanzien van het park verbeterd. (H.J. Nalis)
- 1861 Langs het eerste stuk van de Bolsterweg langs de Oude Worp zijn iepen geplaatst. (H.J. Nalis)
- 1862 De sloot langs de Worp is tot aan het middenstuk gedempt, waardoor de wandeling sierlijker is geworden, de berm langs de straatkant langs de tuinen is verlaagd, wat een verbetering voor het pad inhoudt (H.J. Nalis).
- 1862 Koffiehuis Het wapen van Deventer gereed.
- 1864 uitgraven van het vijvertje tegenover de Bloemstraat, dat op de kaart van 1900 wordt aangetroffen.
Aanleg nieuwe veerweg vanaf de IJssel over de Worp naar de straatweg, van Lunetten klinkers. (H.J. Nalis)
- 1865 Bouw hotel, cafe-restaurant Het wapen van Deventer, eigenaar H.J. Smeenk.
- 1869 Er zijn 16 nieuwe banken geplaatst, de sloot langs de tuinen is gedeeltelijk gedempt. (H.J. Nalis)
- 1879 De Worp is overstroomd en bevroren en in gebruik als ijsbaan. (Deventer courant)
- 1885 Bouw spoorbrug, kon tevens worden gebruikt door gewoon verkeer.
- 1888 Buitensociëteit herbouwd aan het einde van de hoofdlaan.
- 1889 De tuinen over de IJsselbrug worden vervangen door straten, daarom moeten 50 straten namen krijgen. (H.J. Nalis)
- 1894 Op de Worp wordt een brandweershuisje geplaatst met een aanjager, in geval van brand in de stadshoven. (H.J. Nalis)
- 1907 Aanplant van 5 lindebomen aan het eind van Achter de Hoven, tegenover de huisnummers 53, 55 en 57. (H.J. Nalis)
- 1908 Aanplant van Amerikaanse linden langs de weg om de Hoven (H.J. Nalis)
- 1920 Tijdens hoog water is er gedijkt aan het Wezenland. De grond voor het dijken werd uit de weide de spaarpot gehaald, welke in pacht was bij W. Roskam. (Memo's W. Roskam)
- 1922 Aanleg riolering in de Hoven. (H.J. Nalis) (luchtfoto's GAD)
- 1926 Overstroming
- 1931 Indijking
- 1932 Luchtfoto's (GAD)
- 1939-1943 Bouw verkeersbrug, schipbrug verdwijnt.
- 1944 Verkeersbrug opgeblazen, schipbrug hersteld.
- 1948 Heropening verkeersbrug, schipbrug maakt plaats voor een voetgangerspontje.
- 1952 De muziektent werd afgebroken (bestond 100 jaar).
- 1961 Aanleg camping.
- 1991 "Ontwikkelingsschets Recreatieknooppunt Linker IJsseloever"
- 1994 Project Linker IJsseloever
- 1994 Het park de Worp op de Gemeentelijke Monumentenlijst geplaatst.
- 1995 Ophoging en gedeeltelijke verlegging van de dijk het park in.

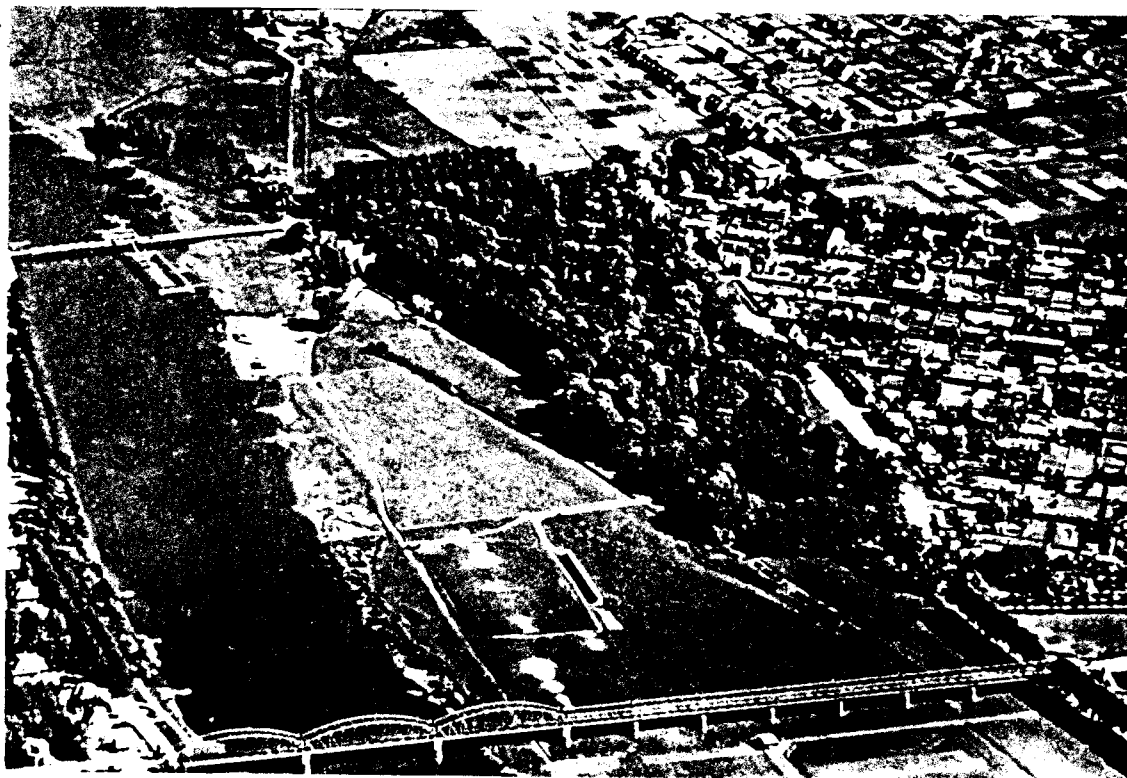
28, 29 idem 15 en 20

1699 - 1813

1815 - 1995

30.

2.6 Samenvatting historie

Vanaf 1631 ontstond het eerste openbare wandelpark van Deventer, in 1699 door de Deventer stadsarchitect verfraaid met een ster van lindelanen, toen officieel de 'Wandelingen' geheten. Daar achter lagen de Hoven. In 1813 zijn alle tuinen opgeruimd en is het hele lindenplantsoen gekapt om een ruim schootsveld te verkrijgen. In 1816 werd begonnen met de wederopbouw, de beplanting van het park in slingerlanen van vooral eiken, volgens een nieuw patroon. Slechts twee rechte lanen bleven bestaan en werden weer met linden beplant. Omstreeks 1860 was de voornaamste laan van Deventer gelegen in de Worp, de lindenlaan tussen het pontje en de Sociëteit. Het uitgaansleven speelde zich af rond de Sociëteit en Het wapen van Deventer. Er waren twee muziektenten en nog een kiosk. Naarmate na 1900 en vooral na 1932 (dijk) meer huizen voor permanente bewoning in de Hoven werden gebouwd in plaats van de tuinhuisjes, is het gebruik van het park aan de overzijde van de rivier veranderd. Mensen laten er nu hun honden uit. Op zondag wordt veel gepicknickt in het park. In 1970? is voor het eerst de seizoencamping ingericht. Een deel van het park werd afgezonderd en omgeven met dichte beplanting. Door gedeeltelijke verlegging en aanaarding van de dijk is in 1995 weer een strook(je) van het park afgegaan.

2.7 Kenmerken van het park

Kenmerkend voor de vroege landschapsstijl zijn de slingerende lanen, waarvan de bomen regelmatig langs het pad staan. (De latere landschapsstijl maakte boomgroepen.) De slingerlanen hebben bomen op ongeveer 6 meter staan. Zij zijn meest beplant met Zomereik. In de door lanen omsloten ruimten staan meer bijzondere bomen als Rode Beuk, Paardekastanje, Plataan. De rechte lanen zijn van Zwarte linde, geplant op ca 8 meter tot 9 meter onderlinge afstand, in kruisverband. Bij het IJsselhotel staan verschillende variëteiten esdoorns, waar in 1900 een soort 'bomenplein' was. De bomen van de Worp dateren waarschijnlijk uit:

- 1) 1816 enkele monumentale Zomereiken (op de dijk),
- 2) 1821 diverse Zomereiken, Winterlindes, Platanen e.a. binnen de oude aanleg,
- 3) ca 1855 de rechte Lange Laan en Avenue met Zwarte lindes,
- 4) latere beplantingen.

De paden van de slingerlanen waren alle ongeveer even breed. In de slingerlanen was dus geen hiërarchie zichtbaar, geen onderscheid tussen hoofd- en nevenpaden.

Bloembedden waren rond en lagen enigszins verhoogd, zodat men ze van verre kon zien. Groepen van struiken waren er weinig en dan nog meest zeer laag. Er stonden bijna geen struiken in het park om het overstromende rivierwater zo weinig mogelijk te belemmeren. De opgesnoeide bomen op een met gras begroeide bodem hebben gezorgd voor een heel eigen karakteristiek van dit park, namelijk de soberheid en transparantie ervan. Onder de bomen door, kan men het hele park overzien. Kijkend door de 'tuinkamers' ziet men een spel van licht en donker dat voortdurend verandert. Juist de eenvoud geeft harmonie en rust.

Aan het begin bij het pontje en in de smalle noordelijke punt heeft het park nog zijn andere karakteristiek: doorzichten naar de stad. Over het grootste deel van het park zijn die doorzichten verloren gegaan door de randen beplanting die om de camping staan.

31. Foto ca 1875 van hoog water met de weggehaalde schipbrug.

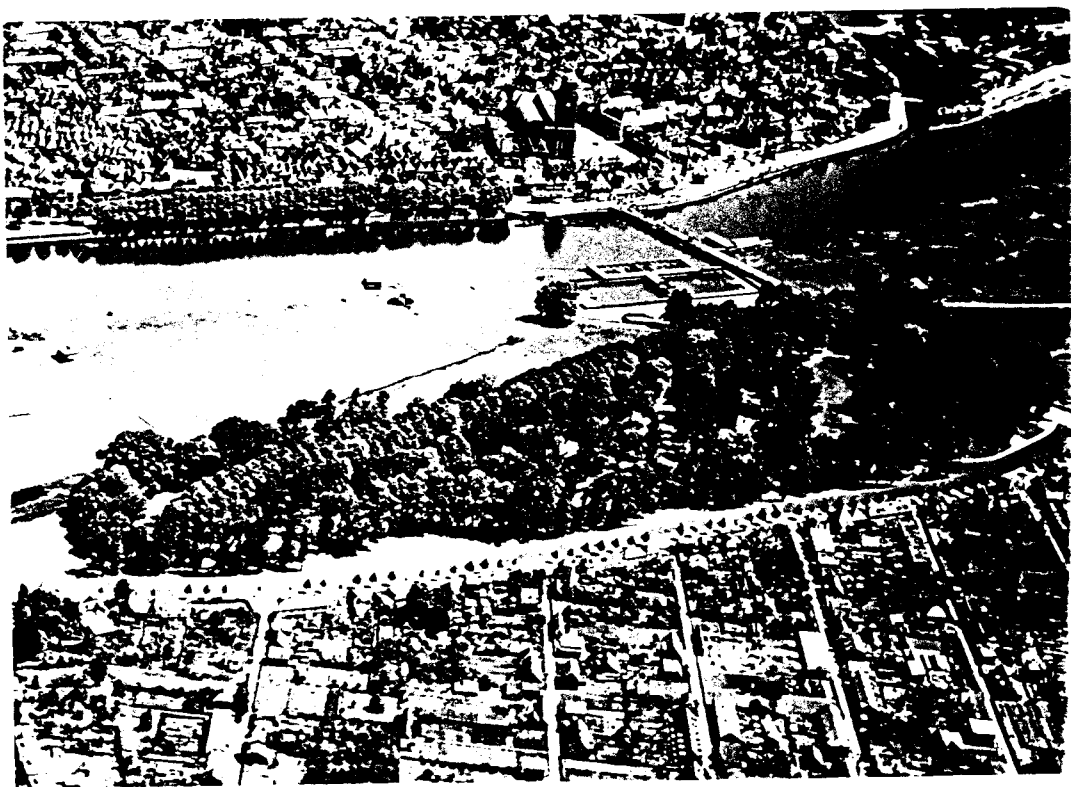
32. Het blekerijhuis en de kiosk, foto ca 1920.

2.8 Belang van het park

Het feit dat het gebied van De Worp als openbare grond in gebruik was, dateert vermoedelijk al uit de late middeleeuwen. De Worp is een van de eerste openbare 'wandelingen' van Nederland, in 1699 op last van het stadsbestuur verfraaid met een geometrisch lanenstelsel van linden. Toen de linden 114 jaar later in hun volle glorie werden omgekapt, heeft het stadsbestuur alle moeite gedaan om voor de burgers een nieuw wandelpark te laten aanleggen. Dat nieuwe park, ontworpen in 1815 volgens de toen heersende mode, is nog aanwezig. Het moet bovendien als een van de oudste openbare parken van ons land beschouwd worden. Een onbekend aantal bomen dateert uit de tijd van aanleg 1816, 1821 en ca. 1855. Het is bijzonder dat zoveel oude bomen in het gehele park voorkomen. Deventer is een van de eerste steden geweest die een landschappelijke aanleg maakte in een openbaar park. De Haarlemmerhout (1794, op initiatief van een particulier) is het enige andere ons bekende voorbeeld. Alle andere openbare parken zijn van later datum en werden aangelegd in een latere vorm van de landschapsstijl. Het feit dat die vroege landschapsstijl van De Worp zo goed herkenbaar en herstelbaar is, is uniek. Uniek is ook een park van die omvang in een uiterwaard, waardoor het regelmatig overstroomt.

De geschiedenis leerde dat de Gemeente Deventer als het nodig is vecht voor het voortbestaan van het park. Inmiddels is het aangewezen tot Gemeentelijk Monument. In onze overtuiging is het een dermate uniek park dat het eveneens in aanmerking komt voor de aanwijzing tot Rijksmonument.

33. luchtfoto 1933

3. BEHEERVISIE

3.1 Doelstelling

Doelstelling van het beheer is een situatie te creëren waarbij de grote cultuurhistorische en ecologische waarden benut en versterkt worden. Hierdoor ontstaat tevens een voor (extensieve) recreatie aantrekkelijk gebied.

3.2 Knelpunten

1. Binnen de oude boombeplanting van het park zijn gaten gevallen. Daarmee is het vroeger duidelijke patroon van de wandelingen verdwenen. Veel paden zijn verloren gegaan.

2. Door de aanwezigheid van de camping is de ecologische corridor op die plaats in de uiterwaarden extra smal geworden. In "Stroming op de linker IJsseloever; project linker IJsseloever", (Gemeente Deventer, 1994) wordt erop gewezen dat er een natuur-as over het gebied loopt, noord-zuid parallel aan de IJssel: "Maar de Worp is echter een zeer smalle doorgang voor de zich verplaatsende flora en fauna, en juist op het smalste punt bevindt zich een concentratie van recreatie en bebouwing" (p.2).

3. Ook voor het historische park betekent de camping een ernstige waardevermindering en verkleining. De Langelaan met lindebeplanting is thans de grens van het park, in plaats van een onderdeel in het park.

Een deel van het park is opgegaan in de camping en voor gewone bezoekers ook in de winter 'onbruikbaar' geworden, omdat er slechts één toegang is, en men er dus niet doorheen kan wandelen. De beplanting langs de randen in deze ononderbroken vorm is historisch onjuist en qua soorten ecologisch oninteressant.

Door de randbeplanting zijn de doorzichten van het park naar de stad en van de stad op de verschillende kleuren en vormen van de bomen in dit deel van het park verloren gegaan.

4. Toenemende intensivering van de recreatie betekent een bedreiging voor de karakteristieke vegetaties.

5. Door intensief beheer van de graslanden met veebegrazing en bemesting is de soortenrijkdom merendeels laag.

6. Het is mogelijk te parkeren juist op de plek die het meest in het oog valt, dicht bij het pontje. Dit is ongewenst. (Het park fungeert als goedkope parkeerplaats voor mensen die in de binnenstad moeten zijn).

7. Het park dreigt zijn visuele relatie met de Buitensociëteit te verliezen, doordat bij vormgeving en inrichtingsmaatregelen (o.a. de wegen) geen rekening is gehouden met die relatie.

Voor de dagrecreanten in het park vormt de verblijfsrecreatie een aanzienlijke vermindering van genoemde waarden. Door de camping te verplaatsen en de struikenranden weg te halen worden de zichten op en vanuit de stad hersteld.

De struikenrand om de camping heeft geen grote ecologische waarde, omdat het is aangeplant met gecultiveerd plantsoen. De bomen op het campingterrein, waaronder een Zwarte walnoot van 3.80 m. omtrek - één van de dikste van Nederland - behoren tot het oorspronkelijke park en zijn van grote waarde bij herstel van dit deel van het park.

Ad 4. De huidige kleinschalige recreatie in het park en langs de rivieroever verdraagt zich uitstekend met de ecologische kwaliteiten. Door verdere toename van recreatief gebruik zal ook betreding, vervuiling en de wens naar voorzieningen toenemen. Intensievere recreatie dient naar minder kwetsbare gebieden te verschuiven.

(In de zomer kunnen wel concerten plaatsvinden in de muziekkoepeel, waarvan het wenselijk is dat die wordt herbouwd. Zware wagens dienen daarbij uitsluitend op de wegen te blijven.)

Ad 5. Door extensivering van de veebezetting en vermindering van de bemesting kan de soortenrijkdom van de graslanden vergroot worden. Een andere mogelijkheid is de graslanden om te vormen tot hooilanden.

Ad 6. Er dient een beter ingepaste parkeerruimte te worden gemaakt. De parkeerplaats ten noorden van het IJsselhotel kan opnieuw worden ingericht. Deze parkeerplaats blijft tot dusver gewoonlijk leeg, terwijl veel auto's juist op de meest in het oog springende plek bij het pontje en langs de Avenue geparkeerd worden.

In een derde deel van de Avenue aan de kant van de rivier behoort niet geparkeerd te worden.

Ad 7. De relatie met de voormalige Buitensociëteit, nu Bowlingcentrum (afb.43, 49) dient als punt onder de aandacht te worden gebracht in verband met toekomstig beleid. De vroegere grandeur is nog steeds herstelbaar, zowel van de klinkerweg (asfalt stroken terzijde weghalen), het gebouw als van de tuin ervoor (waar vroeger een kleine muziektent stond). Daartoe is overleg met de Gemeente Voorst en met de eigenaar / pachter van het Bowlingcentrum noodzakelijk.

Genoemde maatregelen staan de ontwikkeling van een passantenhaven ten noorden van het pontje niet in de weg.

35. Uiterwaard met de hank en Canadese populier (vermoedelijk geplant 1822).

36. Worp park met lindelaan en resterende bomen langs de slingerlanen.

38. Het park na herstel van de slingerlaan

39. Het veld is te groot geworden door uitvallen van een laan.

3.4 Maatregelen

- Tellen van jaarringen en op kaart de voormalige standplaats van een gevallen boom vastleggen. Dit is de enige manier om meer kennis over de historische beplanting te vergaren.

Grondwerken

- Water van de Hank doortrekken tot voorbij de oude populier. (Dit water is recentelijk dichtgegooid.)
- Asfalt in de Langelaan naar camping opbreken.
- Strook asfalt langs de Avenue weghalen. Deze strook dient weer gras te worden.
- Heraanleg paden met verhard zand (omdat ook vroeger de paden van zand waren en niet met schelpen bestrooid), alle even breed (1m), zich verbredend bij de kruispunten, zodat daar als het ware kleine pleintjes ontstaan. Op drie plaatsen wordt in deze pleintjes een boom geplant. De oude breedte van het bestaande hoofdpad hoeft niet te worden aangehouden, want de paden worden te weinig belopen.
- Bomenplein voor het Wapen van Deventer met verhard zand aanleggen.
- Parkeerplaats afvlakken en eveneens met zand afdekken, evenals de Langelaan. (Eventueel kan men de paden in de herbeplante lanen slechts markeren door vaker te maaien, in de hoop dat men hierover zal wandelen, zodat vanzelf paden ontstaan.)

Planten

- De Lange(linden)laan kan in zijn oorspronkelijke vorm worden bijgeplant. Hier moesten veel bomen wijken voor parkeerplaatsen. Lindes kan men zonder problemen in een reeds bestaande laan planten tussen de oude bomen, omdat ze schaduw kunnen verdragen.
- aanvullen van de twee rijen Zwarte linden langs de noordkant Avenue. Herstel van een wandelpad tussen deze twee rijen.
- Planten van een derde rij lindes langs de zuidzijde van de Avenue.
- Het is van belang voor herplant de originele soort te gebruiken: voor deze laan is dat de Zwarte Linde (verkrijgbaar bij kwekers te Opheusden). (Nog beter is het de lindes te stekken om daarvan de nieuwe aanplant te kweken.) In de tijd dat men deze bomen aanplantte had men nog niet zoveel keus uit gecultiveerde soorten. Deze soort geeft dus ook een tijdsbeeld weer.
- Aanvullen van de slingerlaanbeplanting met eiken en deels linden zoals aangegeven op het Herstelplan. Van iedere als te planten aangegeven boom zijn de groeimogelijkheden ter plaatse gecontroleerd.
- Om ook van de eikebomen de eenheid te handhaven zou men uit de eikels van de huidige bomen de verjongingsaanplant moeten opkweken. Bovendien zijn deze bomen kennelijk in staat en aangepast om het hoge water in dit park te trotseren; dat moet je van een nieuwe variëteit met een andere oorsprong maar afwachten.

40. Verdwenen laanbomen bijgeplant en koepel in het centrum van het park.

41. Zelfde situatie vóór aanvulling met laanbomen. Kolossale rode beuk bij de voormalige koepel.

- Daar waar beplanting van het park met bijzondere bomen moet worden aangevuld, dient gekeken te worden naar de soorten die men in de eerste helft van de 19de eeuw gebruikte. De lijst van (boom)soorten die A. van Leusen elders toepaste is daarvoor uit cultuurhistorisch oogpunt de beste leidraad (zie bijlage). In het Herstelplan is een keuze met enkele van deze soorten reeds gemaakt. Aanplanten van een Treurwilg, Essen, Robinia's en Kerspruimen op aangegeven plekken. Voor de Kerspruimen stekken maken van de oude Kerspruim naast de Canadese populier.

In het uiterwaardgebied buiten het historische park (zie ontwerp afb.37) kunnen eenstijlige meidoors, Canadapopulier (var. Marilandica), Kerspruim, Bindwilg, Schietwilg, Amandelwilg en Katwilg als karakteristiek voor het oude agrarische landschap worden aangemerkt. Een beperkte aanvulling met meidoorn Kerspruim en populier is aan te bevelen op plaatsen van vroegere perceelscheidingen. Eventueel komen Gewone vlier en Sleedoorn nog in aanmerking.

- Planten van meidoorn en sleedoorn op de plekken aangegeven op het herstelplan. Het is van belang dat deze slechts als losse elementen in het landschap staan (dus minder meidoorn dan op 'Ontwikkelingsschets Linker IJsseloevers' 1991) om het historische open karakter en het weidse zicht naar de stad te handhaven.

- Links van het pleintje waar de pont aankomt, staan kastanjabomen. Beplanting rond het pleintje aanvullen zoals aangegeven op het herstelplan om de symmetrie te herstellen en het pleintje meer 'rugdekking' te geven.

- Bovenstaande maatregelen houden in dat ca 335 bomen worden aangeplant:
216 Zomereiken, 82 linden, 1 Plataan, 7 Paardekastanjes, 18 Esdoorns, 5 essen,
5 Robinia pseudo Acacia.

- Clematis vitalba op het hek en de schuttingen van het tegelbedrijf, rondom. (Beter is het hek weg te halen.)

Overig

- Parkeerverbod voorste deel Avenue bij het pontje, ca 1/3 deel van de lengte.

- Weghalen van de Jeu de Boule banen, die niet meer gebruikt worden. Bovendien kan het 'bomenplein' met gehard zand als alternatief gebruikt worden.

- Verwijderen van de struiken rondom de camping en de overige campingelementen.

- Verwijderen of verplanten van elf jonge Platanen, een Es, twee Lindes en zes opslagpopulieren.

- Aanwezigheid van iemand van het ontwerpteam bij het planten.

- De Worpdiijk, die nu een nieuwe aanaarding heeft, kan afgedekt worden met hooi afkomstig van bloemrijke dijktrajecten elders langs de IJssel, waarin gewenst zaad aanwezig is.

42. Rijkdom van kruiden op een ongemaaid grasland. Zichtas naar het terras van het IJsselhotel tussen wilgen- en meidoornstruweel door.

43. De Buitensociëteit (gebouwd 1888, nu Kegelbaan) en zijn omgeving kunnen aanmerkelijk verfraaid worden (vergelijk foto 49).

Maairegiem

- De grasvegetatie in het park kan het beste 1 per jaar gemaaid worden onder de laanbeplantingen en 2 keer per jaar in de 'kamers', de grasvelden binnen de lanen. Zo kunnen randen met hoog gras en ruigtekruiden ontstaan, hetgeen de bijzondere structuur van het park accentueert, terwijl de grasvelden kunnen worden gebruikt om te spelen of te picknicken.

Beheer lange termijn

- Wanneer het park is hersteld, kan het toekomstig beleid zijn, om alleen bomen te planten op plaatsen waar de bestaande bomen uitvallen, met dezelfde soort als de uitgevallen boom.

- Met het wilgenstruweel hoeft weinig te gebeuren. Als het te veel uitgroeit wat terugzetten of tijdelijk laten begrazen. Hetzelfde geldt voor het meidoornstruweel.

- Van groot belang is dat in de uiterwaarden grenzend aan de Worp geen barrières worden aangebracht, in verband met de ecologische corridorwerking. Verbetering van de ecologische waarden (toename soortenrijkdom) kan bereikt worden door extensivering van de veebezetting en vermindering van bemesting. Ook is een mogelijkheid om het grasland om te vormen tot hooiland.

- De Passantenhaven en toeristische voorzieningen ten zuiden van het gebied kunnen in principe nog steeds worden aangelegd. Een nadere uitwerking voor het gehele gebied rond het park wordt aanbevolen.

Bebouwing

De bebouwing heeft een grote invloed op de sfeer en historische herkenbaarheid van de omgeving. Voor het behoud van cultuurhistorische waarden zijn gebouwen evenzeer van belang als het park.

- Behoud en zo nodig restauratie van cultuurhistorisch waardevolle bebouwing:

- Het IJsselhotel (Rijksmonument)

- de Societeit (aanbeveling: aanwijzing tot gemeentelijk monument (door de Gemeente Voorst) vanwege het monumentale karakter dat het weer kan krijgen.)

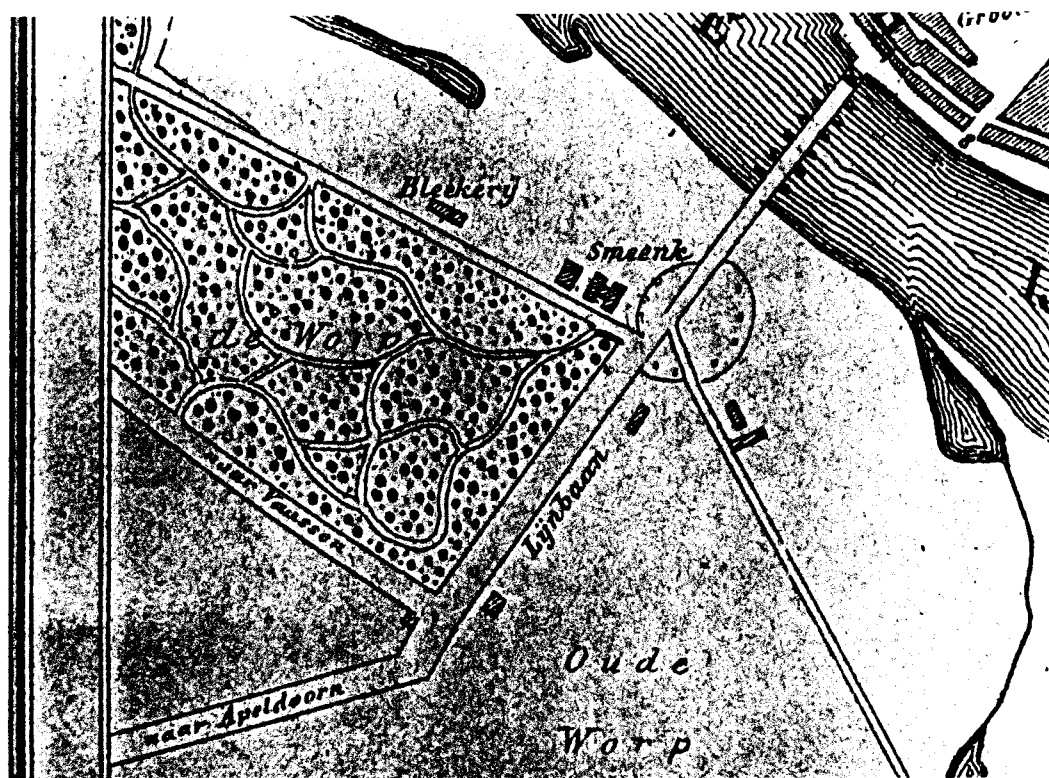
- Onderzoeken of het 'blekerij' huis niet 18de eeuws is en hetzelfde als aangegeven op de kaart van 1799. Het 19de eeuwse gebouw van de voormalige wasserij (nu tegelbedrijf) komt misschien in aanmerking voor bijschrijving op de gemeentelijke lijst als 'industriële monument'.

- Ook de bebouwing langs de Bolwerkweg is deels waardevol: wit huisje uit de 19de eeuw, een blauwe houten loods (timmerwerkplaats, behoorde vroeger bij de lijnbaan?).

Wens

Achtkantige open koepel/muziektent plaatsen op de verhoogde plek midden in het park, om het park een centrum te geven en meer van de oude allure terug te brengen. (Het bestekplan uit 1853 bleef bewaard en kan als inspiratie dienen.)

44. 1858, Plattegrond der Stad Deventer, door W.G. Matthes, Museum De Waag Deventer.

45. 1866 Chromo-topografische kaart, Deventer nr 394, verkend 1865.

4. DOCUMENTATIE

4.1 Kaarten

(ca 1558) Kopie van de kaart van Jacob van Deventer van ca 1558, Gemeentearchief Deventer (afb.10).

ca 1567 Kaart van de IJssel ten zuiden van Deventer, met een gezicht op de stad. Litho naar het origineel in 1838 in "Overijsselsche Almanak voor Oudheid". Gemeentearchief Deventer (afb.11) en een exemplaar in Museum De Waag Deventer.

1727 Kaart van de IJssel bij Deventer, 100x36 cm, Algemeen Rijksarchief Den Haag, VTH-3545 archief Raad van State (afb.12).

1799 Kaart van Deventer, "P. van Woestenberg, Extra-ord. Ingenieur 1799", Gemeentearchief Deventer (afb.14).

1820 Vesting Deventer door C.R.Th. Krayenhoff in 1820. 30,5 x 48 cm. Plans der vestingen van het Oostelijk Frontier, Algemeen Rijksarchief Den Haag (afb.16).

1858 Plattegrond der Stad Deventer, door W.G. Matthes, schaal 1 a 5000 ellen, tekening in kleur, Museum De Waag Deventer (afb.44).

1867 litho van bovenstaande kaart, schaal 1:10.000 door Hugo Suringar, Leeuwarden.

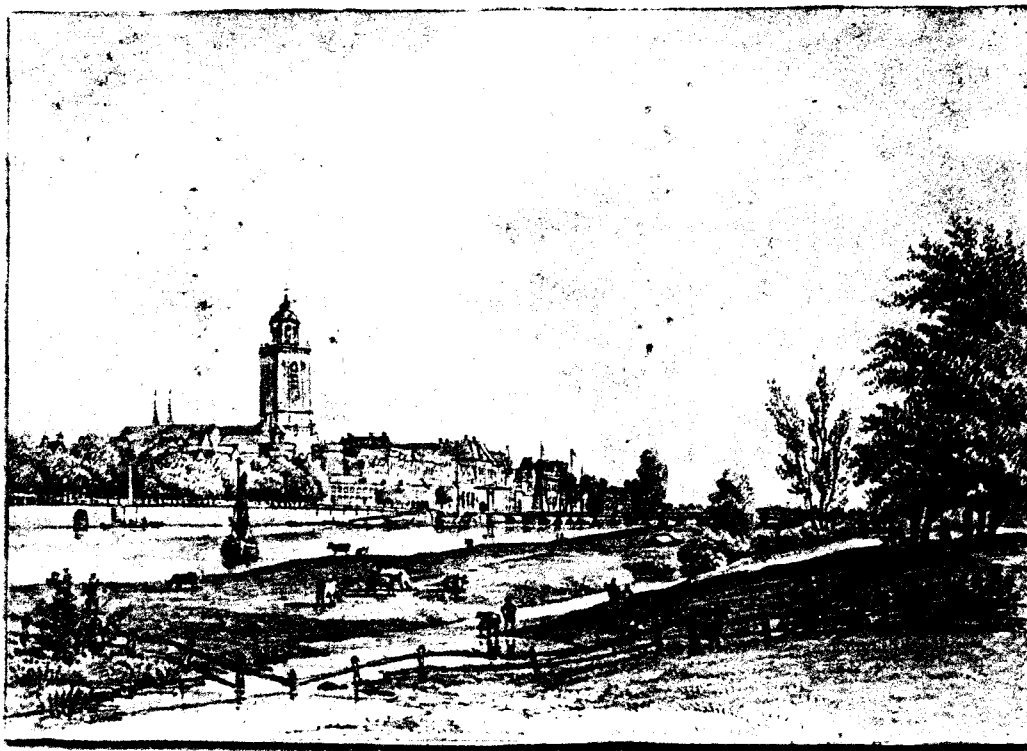
1866 Chromo-topografische kaart Deventer, nr 394, verkend 1865, uitg. 1866 (afb.45).

1900? Gemeente Deventer, z.j. z.n., kleuren druk door EWEM Maassen, 1:2500, Gemeentearchief Deventer. (Dit is de meest betrouwbare kaart Afb.20).

1900 (naar bovenstaande kaart, maar minder zorgvuldig gedrukt) in: M.E. Houck, *Gids voor Deventer en omstreken*. Deventer 1901 (2e druk).

1931 idem, schaal 1:5000, zwart-wit gedrukt, Gemeentearchief Deventer.

46. kopie van 18de eeuwse gravure (linker helft), Museum De Waag Deventer.

47. "Aan de Worp op Deventer". tekening van de hank en het heuveltje aan de noordkant van de Worp, door A.A.C. van 't Zant. Museum De Waag

4.2 Afbeeldingen

1. Beleg van Deventer in 1578 (afb.8,9)

olieverf op doek

Museum De Waag Deventer

2. "Afconterfeitsel der Keyserlyke vrij Anse Stad Deventer" (afb.46)

kopie 18de eeuwse gravure, 392 x 145 mm

Museum De Waag Deventer, inv. nr 971.1

3a. Gezicht op de stad van de Worp gezien (met wasboot en schipbrug)

"Welle onder de Linden"

gesign. J. H. Heymans, vóór 1844

potloodtekening, 313 x 191 mm

Museum De waag Deventer inv. nr 340

3b. "Gezigt op de Stad, van de Worp gezien" (afb.16)

litho P.W. v. d. Weijer naar tekening door J.H. Heijmans

Museum De Waag Deventer, inv. nr 0961

3c. Gezicht op de stad vanaf de Worp (met wasboot en schipbrug)

"P.C. Christ adv. del. et litho, 1844" (naar tekening door J.H. Heijmans)

litho Desguerrois en Co, uitgave Deventer M. Ballot

Museum De Waag Deventer, inv. nr 649.

4. "Aan de Worp op Deventer" (afb.47)

door Arnoldus Antonius Christianus van 't Zant

tekening in potlood, 206 x 147 mm

Museum De Waag Deventer, inv. nr 392

5. Voormalige Herberg De Dood (afb.48)

gesign. "A.A.C. vant Zant 1888"

potlood en aquarel, met wit gehoogd, 284 x 216 mm

Museum de Waag Deventer, inv. nr 1009

6. Herberg de Pottenbakker aan de Worp (afb. 50)

onbekende tekenaar, ca 1800?

tekening in potlood en penseel, 280 x 380 mm

Museum De Waag Deventer, inv. nr 27

3a Gezicht op de stad vanaf de Worp. potloodtekening door J. H. Heymans, vóór 1844.

3c. Naar bovenstaande tekening litho door P.C. Christ, 1844.

7a. "Herberg over de IJsselbrug te Deventer,
waar thans het koffiehuis van Smeenk staat"

Hilleke Bakels, ca 1855?

tekening in potlood, 439 x 272 mm

voorstudie voor de volgende

Museum De Waag Deventer, inv. nr 1021

7b. Herberg, idem

Hilleke Bakels, ca 1855?

zelfde voorstelling als boven, een wandelaar toegevoegd

tekening in potlood en penseel in kleur, 412 x 271 mm.

Museum de Waag Deventer, inv. nr

8. Tuinhuisjes aan de Worp

P. Flint (geb. 1895)

olieverf op doek, 325 x 245 mm

Museum De waag Deventer, inv. nr W7

Foto's en ansichtkaarten in Gemeente-archief Deventer;

Ansichtkaarten in Museum De Waag Deventer.

7b. Herberg de Pottenbakker over de IJsselbrug, Hilleke Bakels, verg. afb.50

8. De Hoven, tuinhuisjes aan de Worp, P. Flint, schilderij.

4.3 Literatuur

B.K. Boom, *Nederlandse Dendrologie*, Wageningen 1982.

Centraal Bureau voor de Statistiek, *Botanisch basisregister 1993*, Voorburg-Heerlen 1993.

N. Herwijer en C.H. Slechte (samenstellers), *Deventer getekend; aquarellen en tekeningen uit de topografisch-historische atlas van het Deventer Museum 'De Waag'*, Zutphen 1985.

Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein, *Een Worp in de toekomst, ontwikkelings- en beheerplan de Worp*, 2 dln, Deventer 1992.

W.E. Houck, *Gids van Deventer en omstreken* (met een grote wandelkaart), Deventer 1901, p. 140-141.

N.C. Maes, *Genetische kwaliteit inheemse bomen en struiken*, Wageningen-Utrecht 1993.

F.W. Muetstege, *Historisch overzicht van het Wapen van Deventer / IJsselhotel*, manuscript, 1 p.

(Nalis, Hovenschool) H.J. Nalis, 'De Hovenschool op historische grond', in: P.J. Flint, H.J. Nalis, H. van Vondel, *Van Worp tot Hovenschool*, Deventer 1986, p. 3-17.

(Nalis, Stadsparken) H.J. Nalis, 'Stadsparken te Deventer; naar aanleiding van honderd jaar Oude en vijfenzeventig jaar Nieuwe Plantsoen', in: *Deventer jaarboek*, 1989, p. 79-97 (De Worp p. 82-83).

(Nalis, ter Hunnepe) H.J. Nalis, 'Het Klooster ter Hunnepe op enkele oude kaarten', in: *Zusters tussen twee beken, graven naar klooster ter Hunnepe*, Tentoonstellingscat. Museum De Waag, Deventer 1993.

(Nalis, Cascade) H. J. Nalis, 'Van Leusen', in: *Cascade. Bulletin voor tuinhistorie*, jrg. 2 [1993], nr 1/2, p. 30-32.

Stroming op de linker IJsseloevers; project Linker IJsseloevers, Dienst Milieu en Stadsbeheer, Deventer 1994.

Verslag van B en W van de raad der Gemeente Deventer over de jaren 1852, 1888-89, 1902-03, 1931 (Gemeentearchief Deventer).

Muziektent vóór de Buitensociëteit

Deventer.

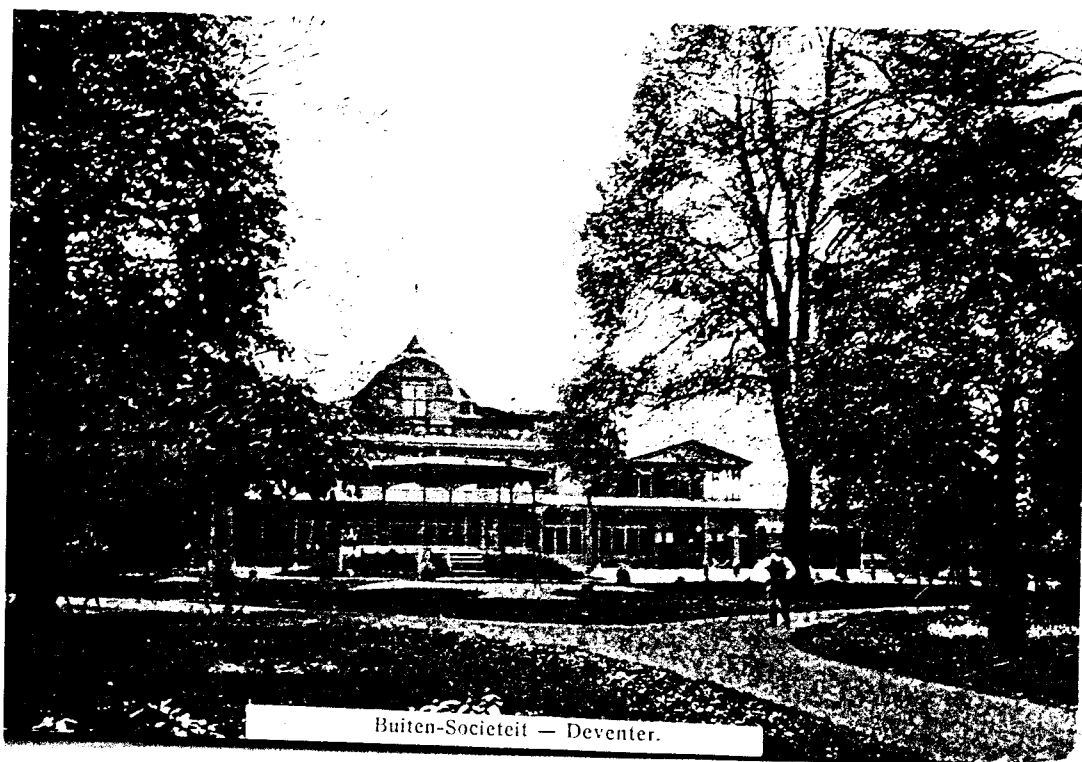
H. van Hous.

Buiten Sociëteit.

G.J. van Zanten, manuscripten:

1. Zonder titel, over de naam Worp (1 pagina)
- 2a 'Het Wapen van Deventer' (archiefstukken)
- 2b 'Het Wapen van Deventer' (tekst)
- 3a 'Herberg de Dood' (archiefstukken)
- 3b 'Buitensocieteit, thans Bowlingcentrum'
4. 'Muziektent in de Worp'
5. 'Franse tijd; verzamelde notulen van B en W, etc.' (1795-1814)
6. 'De Hoven of de tuinen over de Lange Brug in de Franse tijd'
7. 'De opbouw van de Hoven en de Worp na de Franse tijd, 1814'
- 7a 'Het Burgemeesterspad'.

48. Voormalige Herberg De Dood, door A.A.C. van 't Zant, 1888, Museum de Waag Deventer.

49. Prentbriefkaart van Buitensociëteit met muziektent ervoor.

5. BIJLAGEN

5.1 Geschiedenis van de Buitensociëteit en van het IJsselhotel (samenvatting uit het onderzoek door G.J. van Zanten)

Herberg de Dood / Buitensociëteit / Bowlingcentrum De Worp

Het Bowlingcentrum beter bekend als de Oude Buitensociëteit vindt zijn oorsprong in de 16e eeuw. Op 29 april 1585 werd aan de toenmalige eigenaar door de stad Deventer verboden dat hij zijn huis openstelde als tapperij voor passanten. Op 10 maart 1610 kocht de stad Deventer de hofstede met bijbehorende grond. In 1660 was het reeds als herberg in gebruik onder de naam Den Prattenberg. In 1674 brandt de herberg af, waarna de grond weer verpacht wordt, tot er een eigenaar is die zich niet aan de regels houdt. Die laat z'n schapen en ganzen vrij grazen op andermans land. De gemeente Deventer laat d.m.v. een gerechtelijk proces de goederen van deze pachter in beslag nemen. De schapen worden gevangen en naar het kindertehuis gebracht, de ganzen worden doodgeschoten. In 1751 wordt voor het eerst de naam Herberg de Dood gebruikt. In 1813 tijdens het beleg van de Fransen brandt de herberg weer af. Na de Franse tijd wordt hij weer opgebouwd en wisselt van eigenaar en naam: de Nieuwe Doelen, Sociëteit der Hereeniging, Buitensociëteit. In 1869 en 1873 vinden er uitbreidingen van het gebouw plaats, er worden een muziektent, waranda's, ijzeren hekken en een schietbaan bijgebouwd. Ook de bijbehorende kasteleinswoning wordt vergroot. In 1879 wordt door Sociëteit de Hereeniging een prijsvraag uitgeschreven voor het ontwerpen van een nieuw gebouw voor de Buitensociëteit. In 1888 wordt de bouw verwezenlijkt. In 1895 wordt er op het gebouw een klokkehuisje met een klok geplaatst, als brandklok voor de Hoven. De sociëteit stootte de Buitensociëteit af in de jaren dertig. Eigenaar werd de heer Van Spijker. Hij exploiteerde het gebouw als café-restaurant; er was een toneelzaal, er werden tentoonstellingen gehouden en dansavonden. Dit duurde tot de jaren zestig. Toen werden er kegelbanen geïnstalleerd. De zaal aan de Deventer zijde is in de jaren tachtig aangebouwd, in plaats van de fraaie houten veranda.

De eenheid van het terrein om het Sociëteitsgebouw met het park de Worp is vrijwel verloren gegaan door veranderd gebruik van de tuin en verbreding van wegen ter plaatse.

50. Herberg de Pottenbakker over de IJsselbrug te Deventer, niet gesigneerd, niet gedateerd.
Museum De Waag Deventer.

51. Prentbriefkaart van Het Wapen van Deventer. Gemeentearchief Deventer.

Het Wapen van Deventer / IJsselhotel / Chinees restaurant

Af te leiden uit de kaarten van 1799 en 1820 werd ergens in die periode een woning/herberg gebouwd, ongeveer ter plaatse van het huidige IJsselhotel. Het lijkt logisch dat dit na de Franse tijd zal zijn gebeurd, min of meer gelijktijdig met de aanleg van het park de Worp. In elk geval had in 1828 J. Kloosterboer een herberg aan het einde van de schipbrug. In 1830 wilde hij de woning vergroten. Hij mocht hem alleen verhogen, niet verbreden (ongetwijfeld met het oog op de waterweerstand). Er werd een tekening van de herberg gemaakt (zie foto 50, 7b), gelegen tussen de Langelaan en de IJssel. Voor de herberg werden de koeien en paarden gebrandmerkt die in de gemeenschappelijke gronden van de Stadsweiden mochten rondlopen. Op 12 december 1859 dienden de eigenaars bij de gemeente het verzoek in om het huis af te mogen breken en een nieuw huis te bouwen dicht bij de straatweg. De goedkeuring wordt verleend onder de volgende voorwaarden:

- aan de noord-, west- en zuidzijde mogen zich geen deuren of secreten bevinden
- de vloer moet verhoogd worden tot 7 el boven N.A.P., een verordening die tot 1930 voor de gehele Hoven van kracht was
- er mogen geen rode dakpannen gebruikt worden
- als de schipbrug is afgenomen moet er een ruimte beschikbaar gesteld worden voor de veerlieden en ander personeel
- voor het opbranden van vee moet er eenmaal per jaar een kamer beschikbaar worden gesteld, met tafels, stoelen, warm water en vuur voor f 5,- per dag en f 2,50 per halve dag
- de grond met een oppervlak van 5 roeden wordt voor 5 jaar in erfpacht gegeven voor een bedrag van f 3,- per jaar
- de pachter verbindt zich tot het bouwen van een huis, koetshuis en stal en tot het openstellen daarvan tot koffiehuis en uitspanning."

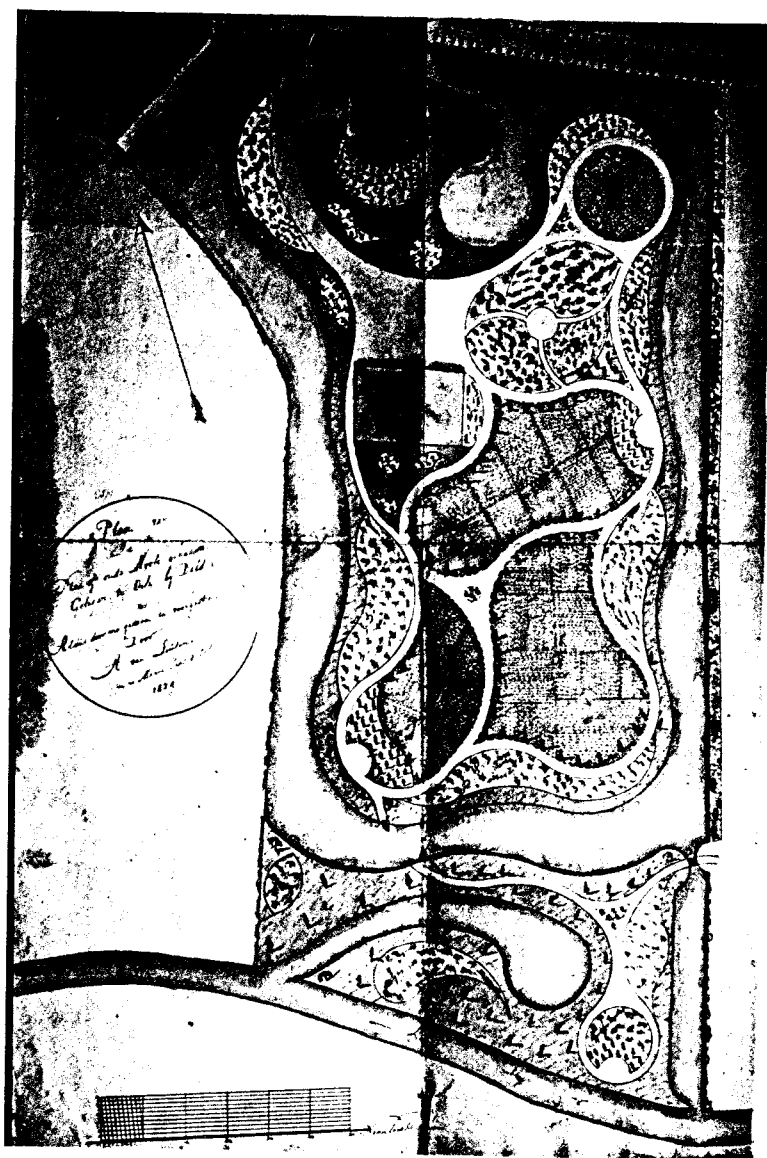
Per slot lag het gebouw aan "de drukste Avenue van Deventer".

In 1862 was koffiehuis Het wapen van Deventer gereed. Eigenaar was H.J. Smeenk.

Na een brand bouwde hij er in 1867 een balzaal aan.

In 1905 wordt de erfpacht opgetrokken tot 30 gulden per jaar. Dat het met de uitspanning en het hotel erg goed ging, blijkt uit de bijnamen die het kreeg, Klein Scheveningen en de Spieker, naar de toenmalige eigenaar Van Spijker. In 1970 werd de naam veranderd in IJsselhotel. Het hotel werd in de jaren zeventig opgeheven. Aanpassing aan de brandvoorschriften zou te hoge kosten met zich meebrengen. Er was enige tijd een discotheek. Achter de herberg stonden een koetshuis en grote stal. De stal stortte in (jaren 80), het koetshuis brandde af in 1990 en 1991. Nu is er een Chinees restaurant in het gebouw gevestigd.

52. Ontwerptekening voor de Oude Moolen te Delden, door A. van Leusen sr, 1829, potlood pen en aquarel, Rijksarchief Overijssel te Zwolle.

5.2 Ontwerp door A. van Leusen sr voor de Oude Moolen te Delden, 1829.¹⁰

De vormen van de slingerende lanen om bouwland heen komt overeen met die van de Worp; ook de drie paadjes naar één rond punt die hier echter tussen bosjes door lopen. Op de Worp werden helemaal geen bosjes aangeplant. Dat ongetwijfeld in verband met de doorstroming van het rivierwater over het park in de winter. Er is ook een belangrijk verschil tussen een particuliere buitenplaats en een openbaar wandelpark. Toch kan gekeken worden naar de soorten die als solitaire bomen werden gebruikt. Dat zijn bijzondere soorten, vele bont of geel. Gezien de grondsoort zijn dennen en ceders niet passend langs de rivier.

"1829 Notitie

Behoorende bij het plan van de Plas of Oûdemoole genaamd volgens de letters op het plan.
[.....o.a de omgeving van het huis.....]

F. als solitaires op het grasveld:

een Goudbonte esdoorn, een Bonte Quistanje een dubbele bloms

Kers, Zwarte Beuk, een Platanus met gesneden blad.

G. Bepotings voor het gezicht om dat (koets)huis te bedekken, zoude aan de huiszijde geplant worden Poepels, in het midden Dennen, voor aan dess soort van bloeiende heesters.

H. Perkjes met roozeboomjes en laag bloeiende heesters en Bezebossen

I. Dat stuk zoude beplant worden met Queen Mispels en Notbossen (noten)

K. Fijne Dennen en Flier

L. Digt beplant met Essen

M. Digt beplant met Krestanjes

N. Digt beplant met Okasiaas

O. Wilde Cornus

P. Soorten van Dennen

Q. Soorten van Ceders

R. Een zitplaats en achter de zitplaats beplant met soor van Flier

S. Tegen het huis bepoot met hoog wassende bloeiende en groenblijvende heesters.

T. Hofland langs de paden bepoot een rij met vrugtbomen en de rander paden afgezet met Seuring (zuring) en Aardbeezen

U. Feine Dennen

V. Digbeplant met Iepen

W. Eiken Akkermaals

X. Zijnde een heuvel daar op een zitplaats. Dezelfde heeft het uitzigt op 't water, bouland en het stroomen der Beek, en agter de zitplaats bepoot met een treur Esch en verders met desselfs heesters.

Y. Bepoot met bloeiende heesters als Sjassemijnen, Sjerringen etc. (jasmijn, sering)

Z. *Dicht beplant met Esdoorns*

Aa. Fijne Dennen

Ab. Digbeplant met Elsen

¹⁰ Rijksarchief in de Provincie Overijssel te Zwolle, Archief Bevervoorde 230.1, stuk 311.

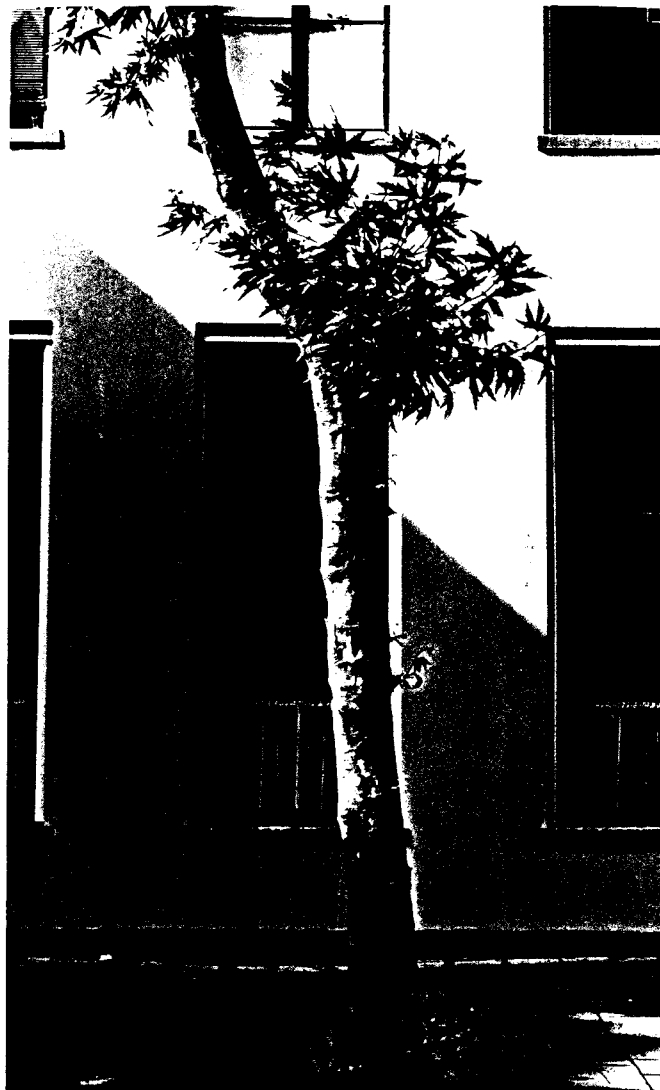
54. Vier Platanen met ingesneden blad bevinden zich bij de ingang van de Sociëteit de Hereeniging op het Grote Kerkplein te Deventer. (*Platanus orientalis* c.v. *digitata*)

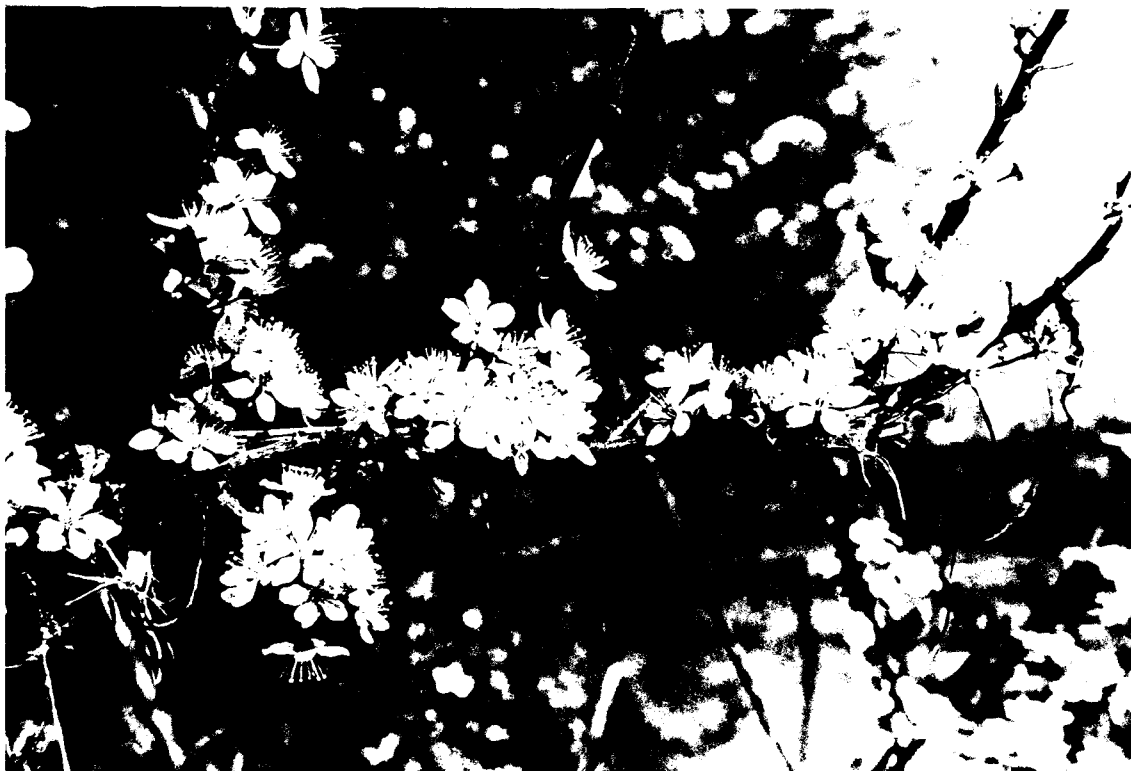
Ac. Gras waar in een enkele desselfs soort van opgaande boomen zal worden geplant als een *Treurwilg*, *Okasia glutinoza*, *Geele Esch*, *Bonte Iep*, een *zilver bladige Abeel* etc.
Gedaan A. van Leúsen"

Uit de betaling van de kwitantie is af te leiden dat het plan door A. van Leusen sr werd gemaakt.

"1829 per order de Heer P.A. Steenberghe debet aan A. van Leusen in september, de ligginge der grond gemeten van de Olde Moole, en vervolgens een plan gemaakt voor een Nieuwen aanleg aldaar te samen f45,-
Voldaan den 2 April 1835
aan H.J. van Leusen voor den - (heer) mijn vader"

55, 56 Kerspruim (*Prunus cerasifera*) Zie ook foto 7.

5.3 Floralijs de Worp (door drs N.C.M. Maes)

(Naamgeving volgens Botanisch Basisregister; CBS, 1993)

Legenda: p (aangeplant), p* (aangeplant behorend bij oorspronkelijke aanleg, p** (aangeplant behorend bij oude cultuurlandschap), a (autochtoon genenmateriaal), r (karakteristieke stroomdalflora, uiterwaarden- of dijkflora), r* (idem, bijzondere soort)

<i>Acer campestre</i>	Spaanse aak (p)
<i>Acer pseudoplatanus</i>	Gewone esdoorn (p*,p)
<i>Achillea millefolium</i>	Duizendblad
<i>Achillea ptarmica</i>	Wilde bertram (r*)
<i>Aegopodium podagraria</i>	Zevenblad
<i>Aesculus x carnea</i>	Rode paardekastanje (p*)
<i>Aesculus hippocastanum</i>	Witte paardekastanje (p*.p)
<i>Alchemilla mollis</i> ??	Fraaie vrouwenmantel
<i>Allium vineale</i>	Kraailook (r)
<i>Alnus glutinosa</i>	Zwarte els
<i>Alopecurus pratensis</i>	Gewone vossestaart (r)
<i>Anthriscus sylvestris</i>	Fluitekruid (r)
<i>Arctium</i> sp.	Klissoort (r)
<i>Arrhenaterum elatius</i>	Frans raaigras (r)
<i>Artemisia vulgaris</i>	Bijvoet
<i>Bellis perennis</i>	Madeliefje
<i>Betula pendula</i>	Ruwe berk (p)
<i>Calystegia sepium</i>	Haagwinde (r)
<i>Capsella bursa pastores</i>	Herderstasje
<i>Cardamine hirsuta</i>	Kleine veldkers
<i>Cardamine pratensis</i>	Pinksterbloem (r)
<i>Cerastium fontanum</i>	Gewone hoornbloem
<i>Cirsium arvense</i>	Akkerdistel
<i>Convolvulus arvensis</i>	Akkerwinde (r)
<i>Corydalis solida</i>	Vingerhelmbloem (r)
<i>Crataegus monogyna</i>	Eenstijlige meidoorn (p**, a)
<i>Crocus</i> sp.	krokussoort
<i>Dactylis glomerata</i>	Kropaar
<i>Deschampsia cespitosa</i>	Ruwe smele (r)
<i>Elymus repens</i>	Kweek
<i>Eryngium campstre</i>	Echte kruisdistel (r*)
<i>Euphorbia esula</i>	Heksenmelk (r*)
<i>Fagus sylvatica</i>	Gewone beuk (p*)
<i>Fagus sylvatica</i> cv 'Atropurpurea'	Gewone beuk cv 'Bruine beuk' (p*)
<i>Festuca arundinacea</i>	Rietzwenkgras (r)
<i>Festuca pratensis</i>	Beemdlangbloem (r)

<i>Festuca rubra</i>	Rood zwenkgras
<i>Fraxinus excelsior</i>	Gewone es (p)
<i>Gagea pratensis</i>	Weidegeelster (r*)
<i>Galanthus nivalis</i>	Sneeuwklokje
<i>Galium aparine</i>	Kleefkruid
<i>Galium palustre</i>	Moeraswalstro (r)
<i>Geranium sp.</i>	
<i>Geranium sp.</i>	
<i>Geranium molle</i>	Zachte ooievaarsbek
<i>Geranium pusillum</i>	Kleine ooievaarsbek
<i>Geum rivale</i> cv. 'Leonard's variety'	Knikkend nagelkruid cv.
<i>Glechoma hederacea</i>	Hondsdrif
<i>Glyceria maxima</i>	Liesgras
<i>Heracleum sphondylium</i>	Gewone bereklauw
<i>Impatiens parviflora</i>	Klein springzaad (r)
<i>Iris pseudacorus</i>	Gele lis (r)
<i>Juglans nigra</i>	Zwarte noot (p*)
<i>Lamium album</i>	Witte dovenetel
<i>Lapsana communis</i>	Akkerkool
<i>Lathyrus pratensis</i>	Veldlathyrus (r*)
<i>Lemna gibba</i>	Bultkroos
<i>Leontodon autumnalis</i>	Herfstleewetand
<i>Lythrum salicaria</i>	Grote kattestaart (r)
<i>Lolium perenne</i>	Engels raaigras
<i>Matricaria maritima</i>	Reukeloze kamille (r)
<i>Matricaria matricariodes</i>	Schijfkamille
<i>Pastinaca sativa</i>	Gewone pastinaak (r*)
<i>Phalaris arundinacea</i>	Rietgras
<i>Phleum pratense</i>	Timoteegras (r)
<i>Phragmites australis</i>	Riet
<i>Pimpinella saxifraga</i>	Kleine bevernel (r*)
<i>Plantago lanceolata</i>	Smalle weegbree
<i>Plantago major</i>	Grote weegbree
<i>Platanus x acerifolia</i>	Gewone plataan (p*)
<i>Poa annua</i>	Straatgras
<i>Poa trivialis</i>	Ruw beemdgras
<i>Polygonum amphibium</i>	Veenwortel
<i>Polygonum aviculare</i>	Varkensgras
<i>Polygonum bistorta</i>	Adderwortel
<i>Populus x canadensis</i>	Canadapopulier (p)
<i>Populus x canadensis</i> var. <i>Marilandica</i>	Canadapopulier var. <i>Marilandica</i> (p*)
<i>Populus canescens</i>	Grauwe populier (p)
<i>Populus nigra</i> var. 'Italica'	Italiaanse populier (p)
<i>Potentilla reptans</i>	Vijfvingerkruid

Potentilla anserine	Zilverschoon
Prunella vulgaris	Gewone brunel (r)
Prunus cerasifera	Kerspruim (p**)
Quercus robur	Zomereik (p*)
Ranunculus acris	Scherpe boterbloem (r)
Ranunculus auricomus	Gulden boterbloem
Ranunculus ficaria	Speenkruid (r)
Ranunculus repens	Kruipende boterbloem
Raphanus raphanistrum	Knopherik
Rorripa amphibia	Moeraskers
Rorripa sylvestris	Akkerkers (r)
Rubus caesius	Dauwbraam (a)
Rubus spec.	braam, diverse soorten (a)
Rumex acetosa	Veldzuring (r)
Rumex conglomerata	Kluwenzuring
Rumex obtusifolius	Ridderzuring
Salix alba	Schietwilg (p**, a)
Salix cinerea	Grauwe wilg (p)
Salix x rubens	Bindwilg (p**, a)
Salix x rubra	Katwilg x Bittere wilg
Salix x smithiana	Grauwe wilg x Katwilg (p)
Salix sp.	soort wilg (p)
Salix triandra	Amandelwilg (a)
Salix viminalis	Katwilg (a)
Sambucus nigra	Gewone vlier (a)
Senecio erucifolius	Viltig kruiskruid (r*)
Silene dioica	Dagkoekoeksbloem
Solanum dulcamara	Bitterzoet (a)
Sparganium erectum	Grote egelskop (r)
Stachys palustris	Moerasandoorn (r)
Stellaria media	Vogelmuur
Symphoricarpos albus	Sneeuwbes (p)
Symphytum officinale	Gewone smeerwortel (r)
Sisymbrium officinalis	Gewone raket
Taraxacum spec.	paardebloem, diverse soorten
Thalictrum flavum	Poelruit (r*)
Tilia americana	Amerikaanse linde (p)
Tilia platyphyllos	Zomerlinde (p)
Tilia vulgaris cv 'Pallida'	Hollandse linde cv 'Pallida' (p)
Tilia vulgaris cv 'Zwarte linde'	Hollandse linde cv 'Zwarte linde' (p*)
Trifolium pratense	Rode klaver
Trifolium repens	Witte klaver
Trisetum flavescens	Goudhaver (r*)
Ulmus glabra	Ruwe iep (p)

Ulmus x Hollandica

Urtica dioica

Valeriana officinale

Veronica chamaedrys

Viburnum opulus

Vicia cracca

Hollandse iep (p)

Grote brandnetel

Echte valeriaan (r)

Gewone ereprijs

Gelderse roos (p)

Vogelwikke (r)

Fotoverantwoording

L.H. Albers: 0, 1, 2, 5, 6, 10, 11, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 22-27, 30-33, 35, 36, 39-54

N.C.M. Maes: 3, 4, 7, 13, 55, 56

Museum De Waag Deventer: 9

Algemeen Rijksarchief Den Haag: 12

Tekeningen

I. Jansen: 15, 21, 28, 29, 37, 38